

**Др др. h.c. Владимир В. ВОДИНЕЛИЋ\***

## **МИХАИЛО КОНСТАНТИНОВИЋ О ПРАВУ ОДГОВОРА И ЗЛОУПОТРЕБИ ПРАВА ОДГОВОРА**

### **А КАО БОНУС: МОЈЕ РАЗУМЕВАЊЕ ИНСТИТУТА ОДГОВОРА**

*Михаило Константиновић је аутор прве монографије о праву одговора у региону (1926). Заговара француски модел одговора док домаћа литература, судови и југословенски Закон о штампи 1925 прихватају немачко решење. Француско уређење сматра строжим за штампу а блажим за тражиоца одговара. Заступа релативни карактер права одговора који се може контролисати доктрином злоупотребе права.*

*Аутор написа обрађује: колико одговарају réponse и инострани називи; које врсте одговарају минимум-појму одговора; која су права блиска праву одговора а која различита; функција и природа права одговора; изузеци од права одговора и злоупотреба права као супсидијерни изузетак; посебно место права одговора међу субјективним правима; право одговора не уклапа се у правнички бинарни код и представља спој права и правне индиферентности; поређење посесорне заштите и заштите личности путем одговора.*

**Кључне речи:** *Михаило Константиновић (1897–1982). – Монографија о праву одговора (1926–1927). – Упоредно право. – Злоупотреба права одговора. – Бинарни код правника. – Систематизацијско место права одговора.*

---

\* Редовни професор (у пензији), Србија, vodinelicv@gmail.com.

## 1. ЈЕДНА ОБЈАВЉЕНА А ГОТОВО НЕПОЗНАТА МОНОГРАФИЈА МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА

Професор Константиновић (1897–1982) аутор је око стотину библиографских јединица – монографских публикација, нацрта закона, прилога у периодици, прилога у зборницима радова, реферата на скуповима, коментара судске праксе и др.<sup>1</sup> А није ни мало његових радова који су добро познати, често читани и цитирани. Али међу такве свакако не спада његов чланак са насловом „Право одговора и слобода штампе“ и поднасловом „Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925“. Написао га је и објавио 1926–1927. године у правном часопису *Полиција* (Београд). Поводом тог његовог рада написао сам овај запис.

Реч је о монографији, научној монографији, у виду монографског чланка. У правној књижевности Србије и свих Југославија то је прва научна монографија о институту права одговора, дакле, заокружена и систематска обрада правног института права одговора.<sup>2</sup> Обухвата бројне за тај институт правно релевантне теме, а што се тиче упоредног права, усредсређена је на упоређивање домаћег и француског права. Разни ставови грађени су на основу тог поређења. Реч је о раду који је и сам аутор назвао студијом.<sup>3</sup> Објављена је у шест наставака<sup>4</sup>, а запрема 55 штампаних страница. По томе представља најобимнији објављени чланак професора Константиновића.

Упркос свему томе студија је готово потпуно непозната. Њена непознатост стоји у великом нескладу са чињеницом да је објављена у једном угледном правном часопису, са њеним немалим обимом, са – иначе – читаношћу њеног аутора, са њеним значајем и статусом пионирског рада међу монографијама на ту тему, а и у нескладу је са

<sup>1</sup> За најпотпуније знање о радовима професора Константиновића захваљујемо се госпођи Ивани Пајић, вишој библиотекарки Библиотеке Правног факултета Универзитета у Београду, која је саставила библиографију Константиновићевих радова (Пајић 2015, 271–319).

<sup>2</sup> Тај институт чине не само чл. 26 до 30, него и чл. 68, ст. 2 Закона о штампи 1925, који се не види из подналова студије, али је и њега обрадио у студији (Константиновић 1926d, 1098–1101).

<sup>3</sup> „[...] ова студија [...]“ (Константиновић 1926a, 780); „[...] у првом делу ове студије [...]“ (1927b, 204).

<sup>4</sup> Константиновић 17–18/1926, 19–20/1926, 21–22/1926, 23–24/1926, 1–2/1927, 5–6/1927. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 777–784; 13: 885–892; 13: 992–998; 13: 1091–1102; 14: 126–133; 14: 203–213.

њеном неуоченошћу као релевантне ставке за историју и у историји правне науке тог института у региону. Будући да је један део студије посвећен злоупотреби права уопште и злоупотреби права одговора посебно (Константиновић 1927b, 204–213), важна је и као допуна погледима професора Константиновића на институт злоупотребе права о коме је написао посебан чланак кратко пре ове студије о праву одговора (Константиновић 1925, 169–189). Што се тиче њене не/познатости у нашој бранши, а и њене не/реципираности у правној литератури региона, студија током њених деведесет и шест година, од када постоји па до данас, само је – изгледа – три пута цитирана. Први који су је цитирали били су Владимир Белајчић (1934, 7) и Видан О. Благојевић (1934, 1, 10, 13, 14, 15) у рефератима за VI конгрес правника Краљевине Југославије одржан 1934. године. Други сам био ја, 1975. године, у једном чланку објављеном у часопису *Страни правни живот* (Vodinec 1975a, 21, 24, 25, 31, 32), и 1977, у једном чланку објављеном у часопису *Наша законитост* (Vodinec 1977a, 94; Vodinec 1977b, 81). И изгледа да је то све што се тиче трагова студије у правној књижевности Србије, рачунајући и југословенску и ексјугословенску.<sup>5</sup> Необично је нарочито што правници-истовременици нису посветили пажњу појави ове студије, мада је баш у то време у Краљевини Југославији више писано о праву штампе и о институту одговора него икада касније.<sup>6</sup>

Пошто је прошло малтене пуних сто година од када је професор Константиновић написао ту прву заокружену студију о праву одговора, а већ је и педесет година од настанка моје монографије о праву одговора, која је друга а и још увек последња таква расправа у региону<sup>7</sup>, право је време да се у овој земљи напише једна трећа заокружена студија о праву одговора, по могућству у виду докторске дисертације.

<sup>5</sup> Када је реч о броју цитирања, морам ставити резерву због стања банака података о литератури у делу региона, а рачунам на натпросечан увид у стање писања о праву одговора у свим Србијама и у свим Југославијама.

<sup>6</sup> Домаћи обимнији радови о праву одговора: Stepančić 1893a, 102–108; 1893b, 131–137; 1893c, 164–168; 1893d, 197–200; 1893f, 235–241; Миловановић 1901, 28, 191–197; Hönigsberg 1926, 60–67; Хенигсберг 1932, 79–84; Мућа 1926, 17–23; Dolenc 1926, 9–10; Frank 1927, 84–92; Bělajčić 1934, 1–14; Благојевић 1934, 1–16; Весел 1934, 1–18; Ćulinović 1934, 157–178; Dolenc 1934, 179–191; Илић 1937, 24–28, 33–34; Kalodera 1941, 338–340, 349, 397. Други талас објављених радова о праву исправки повезан је са низом републичких и покрајинских закона о јавном информисању седамдесетих година 20. века.

<sup>7</sup> Пет мојих чланака чине целину поводом права одговора у домаћим законима из седамдесетих година 20. века: Vodinec 1977a, 63–106; 1977b, 73–96; Vodinec 1975a, 17–43; Vodinec 1975b, 3–24; Vodinec 1974b, 37–52; Vodinec 1978, 283–300.

Том евентуалном будућем аутору покушао бих – овим записом а у помоћ студије професора Константиновића – да покажем да је право одговора као тема у стању да аутору узврати личним задовољством у истраживању и друштвеним користима резултата научне обраде. Може му се и јемчити да се неће досађивати истражујући – штавише, има се много читати, размишљати и писати, а да и после његове студије остане још увек много спорова, тајни, дилема и интригантних питања о институту одговора будућим правничким покољењима. Право одговора је доиста један такав изазован правни институт. Поменути намерник могао би своју студију посветити сећању на професора Константиновића као писца прве заокружене научне студије о праву одговора у Србији и тадашњим и потоњим Југославијама.

## 2. СТРУКТУРА СТУДИЈЕ МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА

Константиновићева студија о праву одговора састоји се из два дела. У првом<sup>8</sup> је испитивао како је у тадашњем Закону о штампи Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (даље: југословенски) из 1925. године уређено право исправке (које је Константиновић, за разлику од Закона и свих других писаца, аргументовано звао правом одговора).<sup>9</sup> Истраживао је у том првом делу студије девет питања о праву одговора за која сматра да су битна не само за решења тог закона већ за било којег законодавца који уређује право одговора.<sup>10</sup> У другом делу студије<sup>11</sup> бавио се тиме шта је основ права на одговор, потом каква је његова правна природа (или његов карактер, како је то сам тако назвао), затим, колики је домен његове примене<sup>12</sup>, а коначно и тиме да ли је право одговора такво да на њега не може да се примени забрана злоупотребе права

<sup>8</sup> Тај први део студије се састоји из четири наставака 17–18/1926, 13: 777–784; 19–20/1926, 13: 885–892; 21–22/1926, 13: 992–998, 23–24/1926, 13: 1091–1102 (= Константиновић 1926а; 1926б; 1926с; 1926д).

<sup>9</sup> О питању назива института (исправка или одговор), детаљно у делу 9.

<sup>10</sup> „Исправка или право одговора даје места у сваком законодавству (курзив В. В. В.) следећим правним питањима: 1 Ко има право на одговор? 2 У ком року одговор треба да буде послат уреднику? 3 Колико може бити дугачак одговор? 4 У ком року га уредник мора уврстити? 5 Где и како мора бити ошtamпан одговор? 6 Може ли уредник одбити да га ошtamпа и из којих разлога? 7 Каква је санкција уредникове обавезе да одговор ошtamпа у одређеном року? 8 Кад се има шtamпати одговор чије је шtamпање наређено судском пресудом? 9 Каква је санкција непоштовања ове судске наредбе?“ (1926а, 781).

(мада ову последњу тему не спомиње на овом месту где најављује чиме ће се све бавити у другом делу студије [1926а, 780–781]). Дакле, девет наведених питања из првог дела уз још та четири из другог дела чине укупну структуру студије.

Позадину оба дела студије чини заједничко питање да ли решења југословенског Закона о штампи из 1925. године о праву одговора ограничавају слободу штампе у већој мери, дакле више него француски Закон о слободи штампе из 1881. године (Константиновић 1926а, 781), који је иначе важио за најлибералнији.<sup>13</sup> У анализи Константиновићевој, југословенски Закон о штампи из 1925. године у погледу девет питања из првог и четири из дела другог, француско уређење права одговора показало се строже за штампу а блаже за тражиоца одговара, док је у југословенском уређењу одговора штампа боље прошла а тражиоци одговора лошије (Константиновић 1926а, 780–781; 1926d, 1101–1102).

Константиновићу је конкретан повод за испитивање тог поређења била тадашња жива и врло распрострањена радикална критика овог југословенског закона, како током припреме закона, тако и после озакоњења, укључујући и обимну критику која није заобишла решења о праву одговора. У првом плану највидљивија је била таква критика професора Косте Куманудија (1874–1962), познатог професора Правног факултета Универзитета у Београду и угледног политичара, више-струког министра, градоначелника Београда.<sup>14</sup> Али Константиновић није намерио да се у тој студији бави критиком читавога закона, а уопште ни политичким аспектима те критике, него искључиво правом одговора самим (Константиновић 1926а, 780). И једног и другог доиста

<sup>11</sup> Други део студије састоји се из два наставка 1–2/1927, 14: 126–133; 5–6/1927, 14: 203–213 (= Константиновић 1927а; 1927b).

<sup>12</sup> „То испитивање натераће нас да проширимо мало круг наших инвестиција и потражимо, шта је основ права на исправку, или како се боље каже, право одговора, какав је његов карактер и следствено колики је домен његове примене“, 1926а, 780. „У другом делу биће покушано, да се на основу резултата из првог дела на чему се оснива право одговора и какав је његов карактер, да се представи његова конструкција“, 1926а, 781.

<sup>13</sup> За ту тврдњу Константиновић се могао позвати, рецимо, на Esmein 1914, 1148 или на Наугиоу 1916, 534.

<sup>14</sup> Критика је детаљно репродукована на стр. 1926а, 778–779.

се доследно држао у студији, а своје незадовољство које се тицало Закона у целини свео на реченицу-две<sup>15</sup>, а исто тако и Куманудијеве замерке.<sup>16</sup>

### 3. СТУДИЈА КОЈА НИЈЕ ДОБИЛА НАСТАВАК У БИЛО КОМ ВИДУ

Као што се правници-истовременици нису интересовали за Константиновићеву студију о институту одговора, тако се ни Константиновић – колико знам – никада није вратио теми института одговора. Ни у виду нове монографије, ни новог чланка. Ни за трајања Краљевине Југославије, а ни после Другог светског рата, па до краја живота. Укратко – никада поново. А да се наставио његов активни интерес за тај институт, за то би било довољно разних повода. Неки од тих су ови. Рецимо, убрзо после објављивања студије, 1929. године, уследио је, у склопу инструмената шестојануарске диктатуре, Закон о изменама и допунама Закона о штампи од 1925. године, који је донео важне промене институту одговора.<sup>17</sup> Закони о штампи Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) од 24. августа 1945.<sup>18</sup> и Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) од 12. јула 1946.<sup>19</sup> уредили су право одговора другачије него претходни старојугословенски закон, а изазов би могло бити то како се према институту одговора односила једна другачија ауторитарна власт. Закон о штампи и другим видовима информација ФНРЈ од 9. новембра 1960. године<sup>20</sup>, опет, представљао је разним аспектима знатан напредак за тај институт. На стази разбијене савезне јединствене законодавне надлежности Социјалистичке Федеративне

<sup>15</sup> „Велики део замерака учињених закону о штампи сасвим је оправдан. Одрама се примећује да је рађен без довољно пажње“ (Константиновић 1926а, 780).

<sup>16</sup> „Споредно је да ли ове рефлексије представљају дубоко уверење и мишљење ауторово, или су само формулисане из специјалних политичких разлога. Учињене јавно, у једном угледном часопису, од озбиљне и компетентне личности, оне носе свој пун смисао у себи, независно од ичег другог, а тај је смисао јасан: право исправке са својом функцијом, како га је организовао наш закон, ексцесивно је и опасно по слободу штампе“ (Константиновић 1926а, 779–780).

<sup>17</sup> Чл. 9 Закона о изменама и допунама из 1929. Закона о штампа из 1925.

<sup>18</sup> *Службени лист ФНРЈ* 2/1945, чл. 10. У Хрватској је објављен 20. септембра 1945. у *Народним новинама* 23/1945.

<sup>19</sup> Закон о потврди и изменама Закона о штампи, *Службени лист ФНРЈ* 56/1946, чл. 10.

<sup>20</sup> *Службени лист ФНРЈ* 45/1960, чл. 34–51.

Републике Југославије (СФРЈ) за право медија, седамдесетих година донети су републички и покрајински режими института исправке<sup>21</sup> и сви су они резултати тада југословенске нове правничке креативности у виду тзв. јавног одговора.<sup>22</sup> Константиновић је могао бити, како се то каже, сведок развоја тог института у дугом периоду. Учествовао је у припреми разних прописа – и устава и закона, али не знам да ли је на било који начин био од помоћи у изради закона о штампи и других медијских закона, а могао је то бар као неко ко је спадао међу ретке домаће правнике који су познавали институт одговора. Његове дневничке белешке потичу из доба Другог светског рата, дакле покривају време у коме се у праву медија, а и са институтом одговора, није ништа дешавало, а и за времена активне законодавне делатности у тој материји не постоје (колико знам) никакви његови дневнички записи. Не знам, дакле, баш никакав извор који би од њега потекао. Укратко, његова монографија из 1926–1927. тако је представљала један успешан почетак, коме – изгледа – није следио наставак у било ком виду. Па ни у виду законских одредаба о праву одговора.

Ипак, претпостављам да је Константиновић размишљао о праву одговора, односно праву исправке бар онда када је писао и објавио „Облигације и уговори: Скица за законик о облигацијама и уговорима“ 1969. године (Константиновић 1969). Мора бити да је он тада размишљао о том институту који се звао час одговор час исправка током постојања у Србији и Југославијама већ од 1870. године. Морао је размишљати и о троуглу: одговор – исправка – опозив (повлачење) изјаве, јер једна одредба Скице (и потом Закона о облигационим односима – 300 из 1978) садржи два од та три угла грађанскоправних средстава заштите, а једном је он дао име „исправка“, у Скици<sup>23</sup>, као што

<sup>21</sup> *Службени гласник СРС* 29/1973, чл. 104–123 и у свим другим републикама и покрајинама.

<sup>22</sup> *Службени гласник СРС* 29/1973, чл. 103. и у другим јединицама. О институту јавног одговора видети део 11.5.

<sup>23</sup> Скица за законик о облигацијама и уговорима: Одсек V. Накнада неимовинске (моралне) штете, „Објављивање пресуде или исправке и сатисфакција“, чл. 161, ст. 1: „У случају повреде права личности суд може наредити објављивање пресуде на трошак штетника, или објављивање исправке, или да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може постићи сврха накнаде“. – 300, V Накнада нематеријалне штете, „Објављивање пресуде или исправке“, чл. 199: „У случају повреде права личности суд може наредити, на трошак штетника, објављивање пресуде, односно исправке, или наредити да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом.“

је „исправци“ од Закона о штампи из 1925. хтео дати име „одговор“.<sup>24</sup> Такође вреди се питати да ли је „исправка“ из Скице у ствари „одговор“, и обрнуто, а и какав је однос „исправке“ из Скице (одн. ЗОО) и „исправке“ из закона о медијима<sup>25</sup> итд. Ову засад само започету реченицу искористићу као најаву за само једну од више тема о институту одговора којима ћу се бавити готово до краја овога написа.

#### **4. ИЗАБРАНЕ ТЕМЕ О ПРАВУ ОДГОВОРА ПО ЗАМИШЉЕНОМ ЗАЈЕДНИЧКОМ ИЗБОРУ МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА И МОМЕ**

Готово сви даљи делови овог записа, са изузетком последњег, 16. дела – („Шта нам (данас) значи студија Михаила Константиновића“) – садрже (неке) изабране теме, а нипошто (све) сабрране теме института одговора. За предочавање сабрраних тема о институту одговора потребна је књига.<sup>26</sup> Избор изабраних тема тог института за ову прилику чине, с једне стране, неке од тема које смо Константиновић и ја имали у виду у својим радовима, с друге стране, оне неке теме о којима ни он а ни ја нисмо писали, а с треће стране, оно шта бисмо Михаило Константиновић и ја сада могли да кажемо поводом одређених тема наших монографија.

#### **5. ФРАНЦУСКИ ПРОНАЛАЗАК ПРАВА ОДГОВОРА**

Институту одговора зна се и место и време настанка: члан 11 француског Закона о сузбијању деликата штампе од 25. марта 1822. године.<sup>27</sup> Баш ове године тачно је управо 200 година од његовог рођења и постојања. Ништа слично праву одговора није до тада постојало, а ни до

---

<sup>24</sup> „[...] права на исправку, или како се боље каже, право одговора [...]“, Константиновић (1926а, 780). „Зато је и боље право [...] назвати правом одговора него правом исправке“ [...], (1927b, 203).

<sup>25</sup> О питању најбољег назива института, видети у делу 11, а и о томе колико се разликују грађанскоправна исправка и исправка права медија, видети у делу 11.3.

<sup>26</sup> Избор монографија Löffler 2000, 290; Ebert 1997, 249; Schmits 1997, 265; Bänninger 1997, 339; Koch 1995, 167; Kocian Elmaleh 1993, 215; Rodondi 1991, 300; Auby, Ducos-Ader 1982, XV, 777+33; Nobre 1973, 231; Dewall 1973, XXX, 152; Naase-Becher 1970, 226; Blin, Chavanne, Drago 1969, VIII, 671; Köbl 1966, 165; Biolley 1963, 182.



данас није настало ништа довољно слично њему.<sup>28</sup> Када би постојали патенти за правне институте, а ако би се применила логика патената, ствари не би биле баш тако једноставне. Настанак тог института, рекао бих, да се сажети као резултат покушаја двојице француских посланика (који су деловали независно један од другог и у разним временима) и једног стицаја околности. Већина писаца, истина, наводи Жака Антоана Дилора (Jacques-Antoine Dulaure, 1755–1835) као творца права одговора, мада ни без Жака Местадијеа (Jacques Mestadier, 1771–1856) не би било овог права, као што ни резултата њихових напора не би било без једног стицаја околности на који нису имали одлучујући утицај, али ни без друштвених околности као посредних услова за појаву института одговора. Па онда од тога да кренемо.<sup>29</sup>

Захваљујући Француској буржоаској револуцији 1789. године, Француска први пут добија слободу штампе. Повељом о људским и грађанским слободама од 26. августа 1789. (чланом IX), цензура је укинута и олакшано је оснивање листова. У ситуацији политичке нестабилности после Француске револуције, у штампи, која се снажно разгранала, а нарочито у Паризу, годинама владају свакодневни груби напади, поготово на част и углед појединаца, пре свега политичких противника. Са тим повредама части и угледа нису могли да изађу на крај неефикасни инструменти кривичноправне и грађанскоправне одговорности. После државног удара 1797. године, Наполеон разним мерама дисциплинује штампу, пре свега затварањем и депортовањем уредника, власника и штампара и фактичким (али не и формалним) укидањем слободе штампе, не мењајући и не дирајући у законе о слободи штампе, тако да је цензура поново уведена тек 1810. године. Нацрти закона чији је циљ побољшање стања заштите добара личности од повреда у штампи остали су без озакоњења, међу њима и предлози да се уведе право одговора Дилора 1799. године, а и Местадијеов предлог

---

<sup>27</sup> Loi 25 mars 1822, Relative à la repression et à la poursuite des délits commis par la voie de la presse ou par tout autre moyen de publication, чл. 11: „Власници или издавачи било ког часописа или периодичног списа дужни су да објаве, у року од три дана од пријема, или у следећем броју, ако није објављен пре истека три дана, одговор било ког лица именованог или назначеног у новинама или часопису, под претњом новчане казне од 50 до 500 франака, не доводећи у питање друге казне и одштете, до којих може доћи због кривичног дела. Ово објављивање ће бити бесплатно, а одговор може бити двоструко дужи од чланка када буде састављен.“

<sup>28</sup> О својерсностима тог права, видети делове 10, 11, 15.

<sup>29</sup> О историјату, нацртима, предлозима и озакоњењу чл. 11 Закона о сузбијању деликата штампе, видети Maze 1900, 2–16; Doré 1902, 11–16; Dolenc 1934, 179–191; Mahlke 2005, 5–6, 8–11.

за заштиту приватног живота у штампи 1822. Године 1811. кривичним законом се кажњавају увреда и клевета. Године 1815. (у време Луја XVIII) поново је уведена слобода штампе. Законом о штампи, донетим 17. маја 1819. године, уређује се само тзв. службена исправка као обавеза штампе да објави сваку исправку информације коју пошаље власт а која се тиче носилаца јавне власти. Док је таква званична исправка власти средство туторства државе над штампом, дотле закон не познаје не само приватно право одговора оног грађанина на кога се односи радња државе о којој је писала штампа, него ни право одговора ниједног грађана како год и како да се њиме штампа бави.

У расправи о једном законском нацрту из 1799. године, Дилор у Савету пет стотина предлаже да се законом уведе обавеза уредника и власника штампе и периодичних списа да: 1. у року од пет дана по пријему одговора појединца чији су част и углед повређени информацијом бесплатно одштампа његов одговор, а 2. да се у супротное новчано казни због нештампања одговора и да се принуди да одговор одштампа након што суд утврди акт дифамације. Дилор је предлог за увођење права одговора вишеструко образложио<sup>30</sup>: потребом заштите угледа и части појединаца, заштите публице од једностраних приказа, једнакости оружја штампе и појединца и недовољношћу кривичне казне. Упркос свему и предлог и његово образложење остали су безуспешни. Готово четврт века доцније Местадије је 1822. године, након што у скупштини није могао проћи његов предлог да се штампи генерално законом забрани да задире у кућни мир и приватни живот (Halpérin 2013, 145–163), данас бисмо рекли: одредба о забрани продора у приватност, он истом приликом понавља Дилоров донекле измењен предлог да се законом уреди право одговора у штампи. Од радикалног предлога Местадијеа за генералну законску забрану штампи да објављује информације из домена приватног живота, посланицима је било прихватљивије увођење права одговора. И тако је 1822. и настало право одговора као промашај жељене а погодак супсидијарне мете.

Можда је парадоксално то што се институт одговора обрео у том закону о сузбијању деликата путем штампе. Јер, да би лице на које се односи информација у штампи имало право одговора и да би захтевало да се објави његов одговор поводом информације штампе, за то по том закону није био потребан баш никакав деликт штампе у вези са објављеном информацијом, нити било каква недопуштена радња штампе или неког другог, нити да објављена информација у штампи

<sup>30</sup> Дилорово образложење предлога репродуковано је у Kraehling 1917, 7.

повреди право или интерес лица на које се информација односи, нити да оно или ко други ишта од тога докаже, нити, коначно, да ишта од тога утврди суд. Штампаник никоме, па ни лицу на које се односи одштампана информација, није ништа нажао учинила, а опет, упркос томе, то лице има право да захтева да штампаник одштампа његов одговор, а штампаник има обавезу да тај одговор одштампа. Ваља нагласити да се таква конструкција не уклапа генерално у бинарни код по коме правни поредак и правничко размишљање редовно функционишу.<sup>31</sup> Та „тајна“ института права одговора је својство сваког института одговора, почевши од француског права одговора па до данас.

Тај институт је француски, не само по своме називу: *réponse*, односно *droit de réponse*. Име му законодавац никада није мењао, а никада измењеног назива га је непрестано користила судска пракса и литература. Реч јесте латинског порекла: *responsio*, *-onis*, f., али би погрешно било помислити да институт има било какву везу са римским правом или рецепцијом, а камоли да је било он било неки његов претходник већ тада настао. Институт „право одговора“, ни под тим именом ни под било којим другим, није постојао у римском праву или рецепцији.

## **6. КОНСТАНТИНОВИЋЕВО УНАПРЕЂИВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ИНСТИТУТА ОДГОВОРА ФРАНЦУСКИМ МОДЕЛОМ**

1. Уређивање института права одговора за сваког законодавца представља балансирање интереса двају страна: медија од којег се тражи да објави захтевани одговор на његову медијску примарну информацију и тражилаца који као субјект примарне информације захтева од медија да објави његов одговор. Све законе било где на свету којима се уређује право одговора прате са склоностима или несклоностима бар новинари (медијски посленици), политичари и правници. И Константиновић је учествовао у таквом вагању, с тим што није мерио добре и лоше стране једног закона, него је на тас ставио два закона – француски и југословенски. Његова анализа упоређивања француског и домаћег решења права одговора окончала се оваквим исходом: што се тиче права

<sup>31</sup> О томе у делу 15.2.

одговора, француско право је најстроже за штампу а најлибералније за тражиоце одговора, а југословенско право је најлибералније за штампу а најстроже за тражиоце одговора.<sup>32</sup>

2. Француско право одговора у штампи никада се није мењало, ни у основној конструкцијској идеји, а ни иоле знатнијим изменама.<sup>33</sup> Сви су француски закони о штампи репризирали исту битну садржину

---

<sup>32</sup> Константиновић (1926а, 780): „Одмах ћу рећи, да је на тако ограниченом терену моја намера такође да критикујем закон о штампи. Само, за разлику од досадашњих критика, моја ће критика тежити да докаже, како наш закон о штампи, у погледу исправке, не само није реакционаран и претерано строг према штампи, већ није [781:] уопште строг према њој; у том погледу он је ставио штампу у далеко бољи положај према публици, него што је то случај у многим другим земљама, међу које долази и Француска, у којој штампа ужива сву потребну слободу. Другим речима и прилагођавајући овом предмету једну стару формулу, у погледу права одговора слобода штампе развијена је нашим новим законом на штету просте слободе.“

Константиновић (1926d, 1101): „На крају овог кратког прегледа диспозиције нашег закона о штампи, о праву одговора и њиховог поређења са одговарајућим диспозицијама француског закона, намеће се закључак, да је француски закон, тај најлибералнији закон о штампи, много строжи за штампу од нашег закона. По њему, право одговора ужива много шири круг лица него код нас; исправљачу је увек загарантован један минимум дужине исправке, што код нас није случај; уредник мора понекад уврстити одговор у најкраће могућем року, што се код нас никад не дешава; исправка власти мора бити увршћена на челу листа, а исправка приватног лица на истом месту, на коме је био и напис на који се одговара, док се код нас исправке [1102:] штампа само у истом делу новина у коме је изашао и напис који се исправља; уредник мора увек штампати исправку, док је код нас може одбити због ‘нељудности’; судска одлука извршује се, у погледу увршћења исправке, и пре него што постане пуноважна, док наш закон захтева пуноважну судску одлуку. Једино што француски закон не предвиђа обуставу листа због нештампања исправке, чије је штампање наређено судском пресудом, као што то чини наш закон; али то наређење нашег закона сасвим је на свом месту и не садржи ничега што би било противно слободи штампе. Само треба се споразумети о томе шта значе речи: ‘слобода штампе’, и у каквом су односу слобода штампе и право одговора. Та нас питања доводе пред проблем основе права одговора и питање његовог карактера што је предмет другог дела ове студије. Ту ћемо видети, да је француски закон бољи зато што је строжи, и да су строгост француског закона према штампи у погледу исправке, и пропис нашег закона о обустави листа због нештампања исправке, чије је штампање наредио суд, у складу са природом ствари које нас интересују, и да ни мало не вређају слободу штампе.“

<sup>33</sup> Чл. 11 измењен је 1835. године: обим одговора је укинут; одговор се морао објавити без обзира колики је дугачак али је ималац права одговора плаћао објављивање ако је надилазио две дужине изворног чланка; прецизирано је да одговор мора бити објављен у новинама односно у периодичном списку где и изворна информација, и на исти начин. Чл. 13 измењен је 1990. и 1991.

изворног издања о праву одговора из 1822. године.<sup>34</sup> Француски модел права одговора није се мењао ни у време када се њиме бавио Константиновић, нити је он у својој студији имао ишта кључно да му замери, ни да се ишта кључно измени, нити да се ишта кључно допуни. Насупрот томе, критички је био настројен према југословенском одговору по Закону о штампи из 1925. године (а тако и према сва четири претходна закона о штампи Србије 1870, 1881, 1901. и 1904). Сматрао је да је југословенски одговор недовољно широк да би остварио све што би се желело од једног оптималног, дакле, француског модела.

3. Ево само понечега што професору Константиновићу није било по вољи у југословенском уређењу у односу на француски одговор: нижи ниво занатске израђености, неодговарајући назив института, преузак домен примене, сужена функција, мања могућност судској пракси за практиковање забране злоупотребе права одговора.

Назив института: Југословенски закон је институт назвао „исправком“ (Глава V, „Исправка“, и у свим члановима 26–29 и 68, ст. 2), док га је француски закон именовао „одговором“ (чл. 13).<sup>35</sup> – Круг ималаца права одговора: Док у Француској право одговора у штампи има свако „именовано и свако означено лице“ (чл. 13, ст. 1), у Југославији је то право само оног „приватног или правног лица чије је име [...] споменуто“ (чл. 26, ст. 1)<sup>36</sup>, и то само оног лица „чије је име у вези са његовим радом или животом споменуто“ (чл. 26, ст. 1).<sup>37</sup> – Домен примене права одговора: Врста информација на које се може одговорати, док у Југославији титулари имају само право да одговором „оштампане чињенице означају за неистините“ (чл. 26, ст. 1, реч. 2) или да одговором „наводе чињенице, којима се оповргавају оштампане чињенице“ (чл. 26, ст. 1, реч. 2), у Француској се одговор може односити на сваку врсту информације, била то чињенична тврдња било вредносна. – Функције права одговора: Док у Југославији титулари имају само право да одговором „оштампане чињенице означају за неистините“ (чл. 26, ст. 1, реч.

---

године тиме што су титулари права одговора постала удружења за одбрану од ксенофобије и антисемитизма и удружења за гајење сећања на чланове отпора, за ветеране и жртве рата и за информације у вези са њиховим делатностима.

<sup>34</sup> Закон о штампи чл. 11 закона од 25. марта 1822; чл. 9 закона од 9. септембра 1835; чл. 13 закона од 27. јула 1849; чл. 19 указа од 17. фебруара 1852; чл. 13 закона о слободи штампи од 29. јула 1881; 27. августа 1944; 5. јануара 1993; 1. марта 1994; 16. јуна 2000; 1. јануара 2002.

<sup>35</sup> Константиновић 1926а, 780; 1927b, 203.

<sup>36</sup> Константиновић 1926а, 782–784; 1927b, 203.

<sup>37</sup> Константиновић 1926b, 885–886.

2) или да одговором „наводе чињенице, којима се *оповргавају* оштампане чињенице“ (чл. 26, ст. 1, реч. 2), у Француској законодавац ни на који начин није одредио ради које намене (сврхе, функције, циља) титулар одговора на одштампани текст.<sup>38</sup> – Дужина исправке односно одговора: По југословенском закону о штампи исправка сме да буде највише два пута дужа од одштампаног текста (чл. 28, т. 2), док по француском закону титулар има право на одговор од најмање 50 редова а не и на више од 200 редова, с тим што ће се у случају прекорачења штампати цео одговор, а вишак титулар плаћа по тарифи која важи за огласе (чл. 13).<sup>39</sup> – Изузеци од права одговора: Француска судска пракса, то јест *Cour de cassation* подржан литературом, одређује три негативна услова за вршење права одговора: да одговор не сме да буде противан закону или добрим обичајима, да не сме да повређује правне интересе трећих лица и да не повређује углед и част новинара. У југословенском закону одређено је пет разлога због којих штампа није дужна да објави захтевани одговор (чл. 28). За један од њих – да је одговор неуљудно написан, професор Константиновић држи да претерано ограничава слободу изражавања.<sup>40</sup> – Злоупотреба права одговора: У Француској се судови и литература баве тиме да ли вршење права одговора подлеже провери са становишта злоупотребе права, јер се у Француској начелно сматра да се свако субјективно право има и може да се врши, али уз резерву да се не злоупотребљава (Biolley 1963, 73; Koch 1995, 45). Та би тема требало да и у Југославији заслужује пажњу (Константиновић 1927b, 204–211).<sup>41</sup>

<sup>38</sup> Константиновић 1926b, 888–889; 1927b, 203.

<sup>39</sup> Константиновић 1926c, 992–995; 1927b, 203–204.

<sup>40</sup> Константиновић 1926d, 1093–1097; 1927b, 204.

<sup>41</sup> „Са начином формулисања правних правила, који је данас у употреби, закон не може организовати неко право тако да ономогући његову злоупотребу. То је лако објашњиво. Права су социална по својој природи, а међутим у закону са чисто индивидуалистичке тачке гледишта, формулисана су као субјективна права. У дефиницији неког субјективног права немогуће је да законодавац обухвата све могуће реакције друштвене средине на права и дужности сваког човека (G. Cornil *Le droit Privé*, Paris, 1924, p. 91). Па и кад се претпостави да је успео да их обухвати све, његова дефиниција тачна је само у моменту кад је створена. Друштвена средина је у сталном мењању. Што је јуче било тачно то више није данас. И зато је потребно признати отворено, суду томе главном регулатору друштвеног живота, да подешава примену закона према друштвеним потребама. Зато се суду мора признати право [213:] да контролише вршење свију права, па и права исправке. Са признавањем контроле суда оно неће ништа изгубити; постићи ће се да се оно социалније врши и да се смањи број шикана. А то није мали резултат“ (1927b, 212–213).

## 7. УСУД КОНСТАНТИНОВИЋЕВОГ УНАПРЕЂИВАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ИНСТИТУТА ОДГОВОРА ФРАНЦУСКИМ ОДГОВОРОМ

1. Колико је Константиновић био доследно опредељен за кључне елементе француског модела одговора, толико је био несклон кључним елементима југословенског закона. Да је закон мењан од 1925. до 1945. и да је био онако промењен како би било по Константиновићу, ништа кључно не би остало из одредаба института одговора онаквог какав је уређен југословенским законом из 1925. До престанка важења тог закона из 1925. 1945. године, Константиновићеви ставови из студије (да се „преименује“ исправка у одговор, да право одговора има свако означено лице, да се може одговорити на сваку врсту примарне информације, да неуљудни одговор није препрека објављивању и др.) нису имали успеха. Ни у књижевности, ни код судова, ни код законодавца. Године 1929. Законом о изменама и допуна Закона о штампи из 1925. није се ни могло очекивати да се у време шестојануарске диктатуре спроведу икакве веће измене одредаба о одговору. Укратко, правници нису разговарали на његову студију, ни позитивно, ни негативно, са једним изузетком (на који сам већ указао) који се свео на указивање на студију и на три Константиновићева предлога (Благојевић 1934, 10, 14–15, 16). Укратко, ставове које је професор Константиновић у студији заступао у корист француског модела права одговора нико други код нас није заговарао, било у вези са том студијом, било независно од ње, знајући је или је не знајући.

2. Прво сам помишљао да тадашњи правници нису знали за текст. То ипак није вероватно јер ни они домаћи писци који су се специјално бавили тим институтом нису студију регистровали у својим радовима, нису је ни информативно укључили у списак литературе, за разлику од радова осталих аутора, што важи и за писце који су пратили исте часописе као он и у њима објављивали. Могло се помислити да је то тако због тога што је Константиновић био цивилиста, што се као једини цивилиста обрео међу самим кривичарима који су писали о институту одговора. Наиме, у иностранству и код нас, институт одговора је започео каријеру као кривичноправна установа, која је дуго уређивана материјалним и процесним казним прописима закона о штампи (због кажњавања уредника који су одбијали да штампају одговор и тако казнено процесуирани), а и у време писања Константиновићеве студије још није било дошло доба за потпуну пресистематизацију одговора из јавног права у приватно право и цивилно право и цивилни поступак. Можда, опет, неки нису налазили интерес за студију која се бавила позитивним правом али на начин правне политике и која је позитивно-

правна решења домаћег института одговора тумачила решењима из упоредног (француског) права. Један од разлога невидљивости студије могао је бити то што су правници од студије очекивали потпунији упоредноправни приступ. Јер, Константиновић у својој студији ван француског института није уопште обратио пажњу на упоредно право института одговора, што је потпуно несвојствено његовом начину рада иначе. Пошто се није бавио немачким правом одговора, тако се није бавио ни немачком теоријом која је увек с великим интересом писала о француском институту одговора, и историјски и упоредноправно<sup>42</sup>, а немачка литература је већ тада развила највећи број теорија о правној природи и правном добру права одговора. Можда је делић објашњења и у близости домаћих законских решења аустријским и немачким и у већој близости домаћих правника тим порецима. Помишљао сам и на то да је студија била игнорисана зато што је професор Константиновић својим ставовима отворио превелики број оних питања, и нудио за њих објашњења, за која нису имали слуха правници заинтересовани да проблемима позитивног права приступају егзегетски, а његова студија је била све само не сува егзегетика.

3. Има можда понечег од свега тога, али данас ми је блиско да разлог необраћања пажње, некоментарисања и нереципираности његове студије не видим првенствено у начину на који је Константиновић приступио теми него у самој теми – у самом француском моделу права одговора. Што се тиче прилаза, Константиновић је, с једне стране, био доследно опредељен у корист баш свих најважнијих састојака тог француског модела права одговора; с друге стране, није био ни за један од најважнијих састојака других модела из упоредног права; с треће стране, био је против свих најважнијих састојака тадашњег југословенског права одговора. Сваки заинтересовани читалац могао је ту наћи своје опредељење. И да је било ко други заступао француски модел права одговора, резултат је био једнак: од првог српског закона о штампи којим је уређен овај институт па до најновијег медијског, ни од прве до најновије пресуде, а такође ни од првог до најновијег написа, укључујући и онај који сада читате, француски модел института одговора није налазио промотере. Француска конструкција, па ни у презентацији професора Константиновића као оптимална, није нашла

<sup>42</sup> Kitzinger 1907, 873, пишући о стању почетком 20. века, наглашавао је да је француска литература, у контрасту према немачкој, у првој половини прве деценије објавила опсежне четири дисертације о праву одговора које су богате великим аспектима, детаљно и темељно обрађене, са вредним правотеоријским и упоредноправним приступом, а то све није уобичајено за немачке дисертације.



подршку домаћих законодаваца, судске праксе и литературе. Не само у Србији и у свим Југославијама, него ни у свим државама после нестанка СРЈ и Заједници држава Србија и Црна Гора. Ни до данашњег дана. Укратко, нигде у нашем региону.

Ако узмемо да се Константиновићев поглед поистоветио са француским институтом, њихова судбина је била иста што се тиче института у региону: ни француски модел, а ни Константиновићеву студију нико није заступао у Србији и свим Југославијама. Можда је онда баш дошло време да се у домаћем праву нађе место француско-Константиновићевом моделу права одговора? На то питање бих одговорио одречно. Пет пута сам имао прилике да не будем опредељен за француски модел као главно целовито решење за институт права одговора у домаћем праву – пре пет деценија први пут (Vodineć 1977a, 63–106; 1977b, 73–96), пре две и по деценије други пут (Vodineć 1998a, 175–184), пре две деценије трећи пут<sup>43</sup>, пре десет година четврти пут<sup>44</sup>, а и сада пети пут, али уједно и први пут готово у целини првенствено у вези са француским моделом и Константиновићевом студијом. Није реч ни о ставу за и против, ни о ставу за све и против свега. У даљем тексту ће се видети моја образложења, а то тражи да се буде начисто са карактеристикама по којима се француски битно разликује од других модела.

## **8. ФРАНЦУСКО-КОНСТАНТИНОВИЋЕВ МОДЕЛ ПРАВА ОДГОВОРА – ДВЕ УПАДЉИВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПО КОЈИМА СЕ БИТНО РАЗЛИКУЈЕ ОД ДРУГИХ МОДЕЛА – ВРСТЕ ИСТОГ ИНСТИТУТА ОДГОВОРА – ИНСТИТУТИ РАЗЛИЧИТИ ОД ОДГОВОРА – ИНСТИТУТ ОДГОВОРА СА РАЗЛИЧИТИМ НАЗИВИМА – МЕРИЛО ЗА НАЈБОЉИ МОДЕЛ ПРАВА ОДГОВОРА**

1. С обзиром на њихове заједничке битне особине, Константиновићеве ставове о праву одговора можемо интегрисати у француски модел права одговора, и обрнуто, а третирали их као један ентитет (као целину, као самопосебност). Оправдано је говорити о Константиновићевом француском моделу права одговора, или обрнуто, о француско-Константиновићевом моделу.

<sup>43</sup> Као члан радне групе која је израдила Закон о јавном информисању из 2003.

<sup>44</sup> Године 2013. као члан радне групе за израду Закона о јавном информисању и медијима.

На темељу француског модела одговора, Константиновић је у три пасуса изразио целу своју филозофију института одговора.<sup>45</sup> Његов *вјерују* сажећу својим речима овако: баш свако лице означено у штампаном тексту било које садржине има право да се огласи одговором у тој истој штампи без икаквих ограничавајућих услова, било да би тиме нешто исправио, било да ишта саопшти поводом тог текста. Такво право боље је да има назив „право на одговор“ јер је оно много шире од „исправке“. – Одговор мора да се одштампа са бар 50 редова, без икакве измене, у најкраћем року, бесплатно и у истом делу истог листа. – Недопуштене су икакве препреке штампања одговора, а уредник не сме да одбије одговор ни из каквог разлога.

2. Упадљиве су две карактеристике француског модела и Константиновићеве студије у односу на друге моделе: француско и Константиновићево право одговора је *најшире право одговора а са најмалобројнијим и најлакшим условима за стицање, имање и вршење*. Сви други модели права одговора, више или мање, заостају по томе у односу на француски у штампи.<sup>46</sup> С једне стране, ужи су по ономе што

---

<sup>45</sup> Константиновић 1927b, 203–204: „Из основа и циља права одговора произилазе све потребне индикације за његову организацију у закону. Они захтевају да право одговора буде признато не само лицима чије је име било споменуто, већ по старој француској формули, и лицима која су на буди који начин, макар и најзавијеније, била означена у неком напису. Само ће тако оно моћи бити ефикасно средство одбране, што је најчешћи и најпрактичнији случај његове употребе. Несме се водити рачуна о томе, да ли је лице поменуто или означено у вези са неким чињеницама из његовог рада или живота, како то тражи наш закон, нити тражити од тог лица да демантује или оповргне штампане чињенице. Право одговора мора се признати, без икаквог услова, свакоме који је ма којим поводом био поменут у неком дневном листу или повременом спису. Уредника треба обавезати да прими и штампа одговор сваког лица поменутог у његовом листу, без обзира на то шта се у том одговору налази. Зато је и боље право споменутог или означеног лица назвати правом одговора него правом исправке. – Одатле даље излази, да треба означеном лицу загарантовати један минимум дужине одговора, нпр. педесет реди као у Француској, и да се одговор има штампати, такав какав је стигао у редакцију, у што краћем року, како би имао жељено дејство, бесплатно и у истом делу листа у коме је изашао напис на који се одговара. – Напоследку, реализовању права одговора несме се ставити на пут никаква препрека; оно треба да дејствује у сваком случају несметано и брзо; то је услов његове ефикасности. У закону не треба да се налази ништа што би дозвољавало уреднику, да из буди којих услова одбије штампање одговора. Наиме, закон не треба да овласти уредника да одбије штампање одговора, ако је он ‘неуљудно’ написан, како то чини наш закон. Иначе би право одговора могло бити лако парализовано.“

<sup>46</sup> Колико видим, најближе му је луксембуршко право одговора, Закон о слободи изражавања у медијима, од 8. јуна 2004, чл. 36–50; Vogel 2020, 225–234.

омогућују својем титулару и, с друге стране, захтевнији су по броју и тежини услова да би титулар право стекао, имао и вршио. Не постоји други начин да се упозна и домаћи и било који инострани модел права одговора него да се анализирају са оба становишта: са становишта ширине права и са становишта броја, тежине и услова стицања, имања и вршења права. Зато ће томе бити посвећен највећи део овог записа.

3. Упркос разликама, француски и други инострани модели јесу *врсте једног те истог института* одговора и чине један заједнички појам института одговора, односно сви они су само врсте једног института а не одвојени институти.<sup>47</sup> Примера ради, и француско право одговора и југословенско право одговора из 1925. године и француско право одговора у штампи, француско право одговора у аудио-визуелним медијима и француско право у дигиталним медијима и слично јесу, упркос појединачним правним разликама, врсте једног те истог правног института одговора. Јесу, дакле, његове врсте а не *aliquid*.

4. Неки други институти, *упркос неким заједничким сличностима* са француским и другим иностраним моделима права одговора и његових врста, представљају сасвим *другачије институте*.<sup>48</sup> На пример, немачко право опозива (повлачења) изјаве (*Widerruf*) и швајцарско право исправке (*Berichtigung*), с једне стране, а с друге стране, и француско право одговора (*droit de réponse*) и швајцарско право одговора (*Gegendarstellungsrecht, droit de réponse, diritto di risposta*) сасвим су другачији правни институти.

5. Француски и сви други инострани модели права одговора имају *разне називе*, разна имена у правној историји и упоредном праву, неретко и у једној истој држави – „одговор“, „исправка“, „узвраћање“, „противан приказ“.<sup>49</sup> Само ради једноставности, сваки модел једног истог института одговора зваћу правом одговора без обзира на назив који носе, осим онда када је неки њихов другачији назив потребан за боље разумевање онога о чему се ради.

6. Прво следује да покажем да је по француском праву одговора то право најшире и најлакше за стицање, имање и вршење. А ако се тако и потврди, после тога следује да се испита да ли је француско право одговора *најбоље (најпримереније, најоптималније)* међу постојећим правима одговора, што подразумева аргументовање у оба правца – и добре и лоше стране. Тачке за испитивања су сви они елементи конструкције

<sup>47</sup> О томе у делу 10.

<sup>48</sup> У делу 11.

<sup>49</sup> Део 9.

права одговора и сваки такав елемент испитује се увек са оба аспекта: да ли одређени елемент утиче на ширину права одговора и на лакше или теже стицање, имање и вршење тог права и његовог вршења. *Ти елементи истраживања* су: назив права, садржина овлашћења права, појам права, ситуације примене права, изузеци од постојања и вршења права, шта се хоће, чему служи право, злоупотреба права као препрека стицању, имању и вршењу права одговора. По том редоследу ћу их анализирати и проверавати.

## **9. ПРАВО ОДГОВОРА И ДРУГИ НАЗИВИ – ВАЖНО ЈЕ ЗВАТИ СЕ ОДГОВОР – ЈЕДАН ИНСТИТУТ А РАЗНИ НАЗИВИ – ИСТИ НАЗИВ А РАЗНИ ИНСТИТУТИ**

1. Институт којим се бавимо обележава се различитим називима, а нису ретке државе у којима је он мењао више различитих имена. Спадамо у групу држава, на челу са Француском, где се институт зове „одговор“ односно „право одговора“.<sup>50</sup> Зато, ако бисмо хтели да наше речи „одговор“ и „право одговора“ преведемо француском правнику као „réponse“ и „droit de réponse“, ни он а ни ми не бисмо имали тешкоће да у стручном комуницирању идентификујемо шта је то о чему говоримо.<sup>51</sup> Исто важи, на пример, за италијанско „diritto di risposta“<sup>52</sup>, португалско „direito de resposta“<sup>53</sup> или руско „право на ответ“.<sup>54</sup> Право одговора (*droit de réponse*), или под неким од других имена, врло брзо се проширило огромним делом земаљске кугле.<sup>55</sup> Тешко да га у Европи игде нема, али од када у Европској унији нема Енглеске, можемо баш њу да наведемо као најпознатији пример државе у Европи која не зна за тај институт.

<sup>50</sup> Право одговора уређен је Законом о штампи и медијима у одељку XIII „Одговор на информацију и исправка информације“, *Службени гласник РС* 83/2014, чл. 83, 85–90, 92–94, 96–99, 112, 117, 123, 126, 130.

<sup>51</sup> Чл. 13 Закона о слободи штампе из 1881. и други француски закони којима се уређује одговор.

<sup>52</sup> Чл. 8 италијанског Закона бр. 47. о штампи од 8. фебруара 1948.

<sup>53</sup> Чл. 5, ст. V Устава Бразила од 5. октобра 1988. и Закон бр. 13.188 о праву одговора и исправке од 11. новембра 2015. године.

<sup>54</sup> Чл. 46 Закона о средствима масовних информација Руске Федерације од 27. децембра 1991.

<sup>55</sup> Видети прегледе у Nobre 1973, 43–171; Löffler, Golsong, Frank (Hrsg.) 1974, 1–333; Naase–Becher 1970, 24–157; Koltay 2013, 73–89.

Мада у енглеском језику постоје речи „answer“, „response“ и „reply“, у правном језику САД употребљава се само та последња реч – као *Right of reply* или *Right to reply*. Само тим изразом такође се преводе други инострани називи овог института, а и наш назив.

Али ако се српске речи „одговор“ и „право одговора“ немачком колеги преведу као „Antwort“ (одговор) и „Antwortsrecht“ (право одговора), са тиме бисмо имали успеха само под условом да је немачки колега донекле уведен у правну компаративистику тог института или пак има интуицију о чему би се ту могло радити. Ни у прописима, ни у судским одлукама, ни у правној књижевности „Antwortsrecht“ не постоји као правни термин. Јер, ни немачки „Gegendarstellung“ (противни приказ) и „Gegendarstellungsrecht“ (право на противни приказ), из текућег немачког правничког језика и немачких прописа<sup>56</sup>, не завршавају – ни у дословном ни у врло слободном преводу – ни као „одговор“ ни као „право одговора“, него као „противни приказ“ и „право противног приказа“. А ништа од тога језички није ни слично „одговору“ и „праву одговора“.

Пре немачког израза „Gegendarstellungsrecht“ за исти правни институт стајао је у прописима и правној литератури израз „Entgegnungsrecht“ (право узвраћања) у законима и правној књижевности, али су од израза „Entgegnungsrecht“ у међувремену одустали не само у Немачкој него и у Аустрији и у Швајцарској и сви заједно у корист „Gegendarstellungsrecht“.

Пре оба поменутога немачка израза домаћин том истом институту деценијама је био назив израз „Berichtigungsrecht“ (право исправке) још од првог немачког законског уређења тог института.<sup>57</sup> И у Словенији је „popravek“ (исправка) и „pravica do popravka“ (право исправке) већ деценијама и деценијама ознака за тај институт<sup>58</sup> и то још пре настанка

<sup>56</sup> У овом часу око 50 важећих немачких закона уређују овај институт под тим називом „Gegendarstellung“, „Gegendarstellungsrecht“, „Anspruch auf Gegendarstellung“, видети Prinz, Peters 1999, 347; Seitz 2008, 756.

<sup>57</sup> У баденском закону о штампи из 1831, § 10. У баденском закону спојио се назив „исправка“ (*Berichtigung*), који је представљао тзв. службену исправку (*Berichtigungszwang*) као акт власти по коме је штампа била дужна да објави достављен текст власти, са приватним правом сваког појединца да штампа објави његов захтевани текст.

<sup>58</sup> Тако и по сада важећем члану 26 Закон о медијих – ZMed (*Uradni list RS* 35/01 z dne 11. 5. 2001), „Pravica do popravka objavljenega obvestila“ („Право исправке објављене информације“), чл. 26–41; израз „исправка“ („popravek“) био је и у ранијим словеначким законима: Закон о јавних гласилих, *Uradni list RS* 18/1994 од 8. 4. 1994, чл. 9–23; Osnutek Zakona o javnem obveščanju од 9. 5. 1984, чл. 88–107; Закон о јавном обвеščанју од 14. 2. 1973, чл. 44–61. Израз „popravek“ је важио и у 19. веку у Словенији по аустријском Закону о штампи Франца Јозефа.

Краљевине СХС. Тај израз (*popravek*) за овај институт преименован је пре две деценије у закону још једним легалним паралелним алтернативним именом за исти институт: „*prikaz nasprotnih dejstev*“. Тако се овај институт под именом „*popravek*“ у закону описује, у ствари, дословним преводом немачке сложенице (*Gegendarstellung*), али разложене на две речи из којих се састоји: „Свака информација мора бити јасно означена као исправка, али може имати и ознаку ‘приказ противних чињеница’“.<sup>59</sup>

2. Тај словеначки није усамљен случај да један те *исти институт у исто време носи у истом закону два различита назива*. Црногорски Закон о јавном информисању из 1998. одређује да „свако физичко и правно лице има право на одговор *или* исправку у случају када је, путем објављене информације, повријеђено његово право или интерес“ (чл. 48, ст. 1), и „под одговором *или* исправком се подразумевају информације којима се допуњују чињенице и подаци из објављене информације, у погледу истинитости и потпуности“ (чл. 49, ст. 1). И за одговор и за исправку важе потпуно истоветни услови, исти изузеци, исти поступак и све у свему од првог па до последњег слова истоветни правни режим (чл. 48–51). Исти је случај и, на пример, са португалским Законом и декретима о одговору или службеној исправци<sup>60</sup>, бразилским законом<sup>61</sup>, а и у законима неких немачких држава из 19. века, пре него што је донет царски закон о штампи 1874. године који је унификовао израз исправка, звао се исправка „или“ узвраћање, рецимо у пруском пропису од 30. јуна 1843.<sup>62</sup> У једном закону за исти институт се користе два имена која повезује „или“, иако се правно ни по чему другом не разликују.

Такође, бива и у некој сложеној држави да је један исти институт у исто доба у *једној јединици сложене државе једног имена, а у другој другој имена*. На пример, у већини југословенских република институт се

---

<sup>59</sup> Члан 27, ст. 3, реч. 1: „Vsaka objava mora biti jasno označena kot popravek, lahko pa tudi z oznako ‘prikaz nasprotnih dejstev’“. – Последњи словеначки закон који је говорио о исправки без његовог парњака у виду назива „приказ противних чињеница“, био је Закон о јавних гласилих од 1994, а и тај, као ниједан од закона који су раније важили у Словенији није познавао израз „противни приказ“.

<sup>60</sup> Чл. 2 Закона и декрета Португалије од 14. марта 1936, 29. јуна 1933, 11. априла 1933, 27. јуна 1927, 29. јула 1926, 5. јула 1926.

<sup>61</sup> Чл. 29 бразилског закона бр. 5.250 од фебруара 1967.

<sup>62</sup> Видети приказ стања у партикуларним немачким прописима из 19. века у Kreuzer 1974, 69–71.

звао исправка, а у неким одговор; исто тако се, пре доношења немачког царског закона о штампи 1874. године, у неким немачким државама звао узвраћање, а у неким исправка.<sup>63</sup>

Супротно је томе када два различита института истовремено носе у истом закону исти *виши заједнички назив*. Није ретко да су у истом закону, у истом одељку, некада и у истом члану закона, под истим заједничким именом уређени службена исправка и приватни одговор. На пример, у француском закону о слободи штампе (*rectifications*),<sup>64</sup> у шпанском закону и декретима о праву на одговор и о праву на исправку,<sup>65</sup> у бројним српским и старојугословенским законима о штампи.<sup>66</sup>

3. Наш регион предњачи бројем назива тог института (четири – исправка, одговор, допуна, приказ противних чињеница), чиме је надмашио три немачка назива (исправка, узвраћање, противни приказ). Од када је службена исправка (*rectification*) готово правно изједначена са одговором (*réponse*), Француска је готово два века била верна једном једином називу – одговору.<sup>67</sup>

Што се тиче закона Србије (почев од 1870. до данас) и Југославије и Заједнице држава Србија и Црна Гора (почев од 1925. до 2006) институт се звао „исправка“ много дуже и у већини закона<sup>68</sup>, јер се тај исти институт ређе звао „одговор“ а и у мањем броју закона.<sup>69</sup>

---

<sup>63</sup> Видети претходну фн.

<sup>64</sup> Закон о слободи штампе из 1881, Поглавље II: „О периодичној штампи“ („*Charpitre II: De la presse periodique*“), и II. Параграф 2 („II. Paragraphe 2“) садржи заједнички назив „Исправке“ („*Rectifications*“) а састоји се из два члана 12 и 13. Ниједан од то два члана нема свој наслов, али кључна реч у тексту члана 12 је исправка (*rectification*), а у тексту члана 13 – одговор (*réponse*).

<sup>65</sup> Закон од 18. марта 1966. и декрети бр. 746 од 31. марта 1966, који регулише право на одговор, и бр. 745. од 31. марта 1966. који регулише прво на исправку, чл. 58, 62.

<sup>66</sup> Закони о штампи Србије 1870, 1881, 1901, 1904, СХС 1925, Краљевине Југославије 1929.

<sup>67</sup> Видети о француској званичној исправци и односу са одговором део 11.3.

<sup>68</sup> Назив *исправка*: закони о штампи Кнежевине Србије 1881, чл. 11, Краљевине Србије 1901, чл. 12, Краљевине Србије 1904, чл. 14, СХС 1925, чл. 26, Краљевине Југославије 1929, чл. 26, СР Србије 1973, чл. 104, Устав СФРЈ 1974, чл. 168, ст. 3, Устав СР Србије, чл. 192, ст. 3, СР Србије 1978, чл. 115, СР Србије 1991, чл. 31, Устав Републике Србије 1990, чл. 46. ст. 5, Устав Савезне Републике Југославије 1992, чл. 37, ст. 1, Републике Србије 1998, чл. 39, САП Војводине 1971, чл. 32, САП Косова 1974, чл. 111.

<sup>69</sup> Назив *одговор*: закони о штампи Кнежевине Србије 1870, чл. 18, ДФЈ 1945, чл. 18, ФНРЈ 1946, чл. 18, ФНРЈ 1960, чл. 34, Устав Савезне Републике Југославије 1992, чл. 37, ст. 2, Повеља о људским и мањинским правима и грађанским

4. Законодавци и литература нашег региона нису уложили посебан труд да *образложе име* тог института. Међу изузетке спада Константиновићева студија, не само у време када је писана. Тадашњи правници, а и потоњи, листом су се држали легалног имена,<sup>70</sup> па га нису доводили у питање ни када су имали разне позитивноправне примедбе на бројна друга законска решења Закона о штампи из 1925. и Закона о изменама и допунама из 1929. Константиновићеве одредење за израз „одговор“ а против израза „исправка“ кратко је и јасно изречено, већ на првој страници студије: „[право] на исправку, или, како се боље каже, право одговора“ (1926а, 780), а поновљено у завршном делу студије: „боље [је] право споменутог или означеног лица назвати правом одговора него правом исправке“ (1927b, 203). Колико је то одредење јасно и кратко, толико је кратко и јасно његово образложење одредења његове идеје читавог института одговора, а он је у том одредењу нашао место и за питање назива (1927b, 203–204).<sup>71</sup>

5. Питању назива института може се прићи са *разних страна*. На пример, са *лингвистичке* тачке. Ниједан споменути назив из разних језика и разних држава којим се обележава овај институт није аноним ни за један други (нису анонимски пар), дакле, један другоме не представља значењску супротност. Неки од поменутих назива су у односу синонимије (дакле, представљају речи и изразе истог или битно сличног значења); неки су према неком другом називу најближи синоним или су мање близак синоним (а сви су, свакако, синонимски пар и сви свакако припадају истој групи синонимских речи односно израза). Нећу приказивати анализу којом сам дошао до тих налаза. Тим речима и изразима не бавим се, наиме, из лингвистичких разлога него да покушам да утврдим најпримеренију реч односно израз за именовање тог института.

*На основу чега одредити назив* института: на основу значења речи из назива, домена примене института, његове функције, правне природе, важних услова уређења института, иностраног узора, распрострањености назива, традиције? Само на основу једног разлога, на основу више њих или помоћу свих?

---

слободама Заједнице држава СЦГ 2003, чл. 30, ст. 4, Устав Србије 2006, чл. 50, ст. 4, Закон Републике Србије 2003, чл. 40, Закон Републике Србије 2014, чл. 80.

<sup>70</sup> Одговор: Закон о печатњи (штампи) 1870; исправка: Закони о штампи 1881, 1901, 1904, 1925, 1929.

<sup>71</sup> Види и део 8.1. у тексту изнад фн 45. и у тој фусноти.



Као и друге речи, тако се и сви познати називи овог института разликују по своме ширем или ужем значењу. Већ тим *језичким значењем* могу пружити адресатима елементарну представу о ужој или широј садржини права о коме је реч. Ако се узму у обзир сви наведени називи, као и то куда упућују њихова значења, исправка је најужи назив. У односу на исправку подједнако су шири одговор, узвраћање и противни приказ. Исправљањем се може одговорити, узвратити и противно приказивати, али исправљање није у стању да обухвати разне друге радње одговарања, узвраћања и противног приказивања: допуњавање реченог, тражење повлачења реченог, изражавање сумње у садржину аутентичности реченог или неистинитост реченог, сумње у речено, изражавање неког другачијег значења у односу на речено, неутрално реаговање на садржину реченог, па све до изражавања позитивним саглашавањем са реченим. За узвраћање и одговарање, у ствари, не постоји апсолутно непрекорачива језичка граница чак ни у томе да се у свему садржински изједначи са реченим, да буде копија реченог. Противни приказ, пак, баш никада није подесан за саглашавање са реченим (са садржином), за подршку реченом, ни за битно допуњавање. Дијапазон могућих значења назива био би у целини покривен тек једним изразом за који мени није знано да је игде употребљен за овај институт – другачији приказ. Другачији приказ је примерен за све што и одговор, с тим што више него одговор наглашава све оно што је садржински другачије од реченог. Другачијим приказом се у *већој мери* него одговором наглашава да ималац права није садржински сагласан са примарном информацијом. Али, једино за узвраћање и одговарање, у ствари, не постоји апсолутно непрекорачива језичка граница чак ни у томе да се у свему садржински изједначе са реченим и да буду копија реченог. Одговор је једини назив који омогућује да се реакција на речено споменутог потпуно садржински подудара са реченим јер се – с обзиром на значење речи „одговорити“ и „узвратити“ – путем њих могу у свему сагласити а да се и то зове одговор или узвраћање.

Сувишно је рећи да ниједан законодавац, вероватно, не би свом институту дао назив само или првенствено на основу језичког значења речи или израза који би стајали у називу института. Назив института редовно није кључан за решавање правних проблема института, нити сам назив даје основу одлуци о правном питању које се решава. Али је свакако боље ако назив није извор практичних правних проблема, а ни тешкоћа његових решења.

Ретка је прилика да се прати начин на који се неко аргументовано определи за неки изабрани назив института образложивши зашто је стао против једног а за други назив института, као што је у својој

студији Константиновић оставио траг свога поступка (1927b, 203–204). Био је незадовољан не само називом исправка и био је опредељен не само за назив одговор него је био незадовољан уређењем важећег југословенског института а опредељен за уређење француског института. Зато је за њега био неприхватљив југословенски назив исправка, пре свега узак његов домен примене, уска његова функција, узак његов круг титулара, а то се исказало као незадовољство недовољно широким називом исправка, упоређено са знатно ширим називом одговор (1927a, 128–132; 1927b, 203–204). Укратко, Константиновић није оптирао за одређени назив (одговор) а онда заузимао став спрам жељеног уређења института сходно називу, а не обрнуто.

*За наш важећи институт најпре бих бирао назив „другачији приказ“, због предности значења које сам навео у поређењу са свим другим називима, због прилагођености функцији института, његове правне природе, домена примене и других елемената законског уређења тог института. Увек сам ипак био за назив „одговор“ у многим приликама (у виду нацрта закона и озакоњених нацрта медијских закона),<sup>72</sup> подржавајући назив одговор који је у највећем делу српске и југословенске историје права био неоправдано дискриминисан у корист неоправданог протежирања израза исправка.*

## 10. ПОЈАМ ПРАВА ОДГОВОРА И ЊЕГОВЕ ВРСТЕ – МИНИМУМ-ПОЈАМ ПРАВА ОДГОВОРА

1. Систематолошки и таксономски приступ има оправданог смисла када је реч о праву одговора. Ова материја је богата врстама, разноврсностима, сличностима и разликама, међусобним повезаностима и узајамностима, не само ако се ограничимо на домаћу ситуацију него и ако се заинтересујемо за решења из упоредног права и из правне прошлости. Зато нам предстоји да у овом делу записа ставимо на једно место све што је исто или битно слично и да од тога сачинимо један појам одговора (2 и 3) и његове врсте (4–6) и да (у следећем делу 11) од тога одвојимо све што је различито и битно различито од одговора и његових врста.

2. Било је једном једно време када је у свету постојао само један једини појам права одговора. Тај период је кратко трајао: од 1822. до 1831. године. Отада (дакле, од 1831) свет не зна за појам одговора као

<sup>72</sup> Види текст у делу 7.3. *in fine*.

један једини појам права одговора. Последњу 191 годину велики свет нема један појам одговора, а није ни вероватно да ће га икада имати. Могућност да се мисли и говори само о *једном једином појму* права одговора престала је да постоји већ после девет година од проналаска француског права одговора: године 1831. Белгија и Баден донеле су те године законе о штампи са одредбама другачијим од француског института права одговора.<sup>73</sup> Баденски (дакле, немачки) још се више видно конструкцијски разликовао, а ни каснији закони о штампи других држава нису ишли путем само једне од те две стазе – француском и баденском, него су доносиле и своје другачије варијанте права одговора. У правној књижевности је уобичајено да се свет дели на романски и германски систем права одговора по томе да ли је за право одговора свеједно да ли се може одговорити на било коју врсту одштампане информације или се може одговорити само на одштампане информације које представљају чињеничне исказе, а не и на вредносне судове.<sup>74</sup> Ређе су, али их има, комбинације оба система у истој држави: да је једно решење доминантно (на пример, и за чињеничне исказе и за вредносне), а друго (само за чињеничне), односи се само на неке врсте информација или само на неку врсту медија.<sup>75</sup> Осим разлике на основу врсте информација (чињенична, вредносна, мешовита), постоје и друге ништа мање правно релевантне разлике између врсти права одговора, рецимо, да ли је право одговора условљено или није тиме да одштампана информација повређује право или интерес или бар може да ствара

<sup>73</sup> Белгијски Декрет о штампи од 20. јула 1831. одмах се одвојио од француског тиме што је искључио одговор у научним, уметничким и литерарним критикама, осим ако се исправљају чињенице или одбрана од напада на част (чл. 1, ст. 2), а и још неким разликама. И белгијски највиши суд је континуирано потврђивао да свако ко своје дело изнесе критици јавности тиме се унапред одриче од права на одговор (на пример, *Cour de cassation Belgique*, 17. јун 1887. *Pasicrisie belge*, 1887, 1.313). Видети о историјату Exhenry 1929, 13. Сада важећи *Loi du 23 juin 1961 relative au droit de réponse* (*Moniteur belge* du 8 juillet 1961), измењен путем *Loi du 4 mars 1977 complétant la loi du 23 juin 1961 relative au droit de réponse* (*Moniteur belge* du 15 mars 1977). – Баденски Закон о штампарској полицији и о кажњавању деликата штампе од 28. децембра 1831, као и француски и белгијски, схватан је као корелатив слободе штампе, а разликовао се од оба претходна већ по називу института – исправка (*Berichtigung*), разликовању између исправки које се штампају бесплатно од оних за које се плаћа, а најпре по томе што се односи само на чињеничне тврдње (§ 10). О историјату, а и неразјашњеном питању да ли је Баварска у односу на Баден имала примат у погледу настанка института, видети Kreuzer 1974, 64 фн 13, 65 фн 20.

<sup>74</sup> Видети део 12.

<sup>75</sup> Видети примере из француских и белгијских закона у делу 12.2.

слику повређеног права или интереса лица на које се односи.<sup>76</sup> А ни ту ни изблица није крај. Све су то елементи конструкције права одговора на којима се заснива неки појам права одговора различит од осталих. Ако би се унапред, с уверењем да постоји један појам права одговора, пришло неком закону који уређује права одговора у тој средини, увек би нас сачекала разна велика изненађења. Знати конкретно уређење права одговора оног закона којим се баш бавимо изискује да се увек испитају доиста сви правни релевантни елементи које сам већ навео – назив, круг ималаца, домен примене, функција, изузеци од постојања, злоупотребивост итд.<sup>77</sup>

3. На основу увида у историју и упоредно право ове материје, налазим да постоји један минимални појам овог института – *минимум-појам* или *костур-појам* – елементи без којих се не може говорити о овом институту. Такву елементарну структуру правног односа налазим у француском моделу права одговора у штампи. Већ сам га представио, упознали смо га као најшире право са најмалобројнијим условима стицања, имања и вршења права.<sup>78</sup> Без таквих минималних елемената не би требало говорити о овом институту. 1. Лице (субјект информације) на које се односи објављена (примарна) информација медија и које захтева објављивање свог одговора и медиј (у лику уредника, оснивача, штампара или неког другог надлежног) који је објавио такву информацију и који је дужан да објави захтевани одговор. 2. Ако медиј није поступио по захтеву сагласно закону, субјект информације захтева од суда да медиј изврши или правилно изврши обавезу. 3. На суду ни субјект информације не доказује да је објављена информација неистинита а одговор истинит, ни да је повредила његово право или интерес, а ни медиј не доказује истинитост информације и неистинитост одговора као ни да информација није повредила право или интерес субјекта информације. 4. Суд мора да утврди да ли постоји изузетак од права одговора и његовог вршења. 5. Суд пресуђује да ли постоји право да се захтева да се објави одговор односно обавеза да се захтевани одговор објави.

Без иједног елемента нема минимум-појма одговора. Од свих поменутих елемената, један је такав да право одговора односно институт одговора повлачи најважније последице по његове карактеристике и његово разликовање од свих осталих права и института колико

<sup>76</sup> Видети део 10.3.

<sup>77</sup> Део 8.6. *in fine*.

<sup>78</sup> Део 8.2.

год били блиски одговору. *Реч је о елементу под бројем 3. Захваљујући том елементу право одговора је оно што завређује да буде третирано као другачији квалитет од свих осталих права поводом примарне информације.*<sup>79</sup> Ево три примера.

Минимум-појам одговора подразумева идеју једнакости медија и субјекта информације: као што правни поредак не тражи од медија да докаже истинитост информације пре њеног објављивања, тако ни субјект информације не мора да докаже истинитост ни неистинитост примарне информације и захтеваног одговора да би се одговор објавио. Осим начела једнакости, основ, оправдање и објашњење права одговора је пре свега у праву субјекта примарне информације да одлучи како ће се он својим одговором информационо представити другима и јавности поводом објављене примарне информације. Чешким Законом о периодичној штампи и другим средствима информисања од 1. јануара 1967. тражено је нешто друго: „Главни уредник може одбити објављивање исправке, ако је у могућности да докаже тачност података због којих се захтева исправка.“ Мађарска уредба о питањима штампе бр. 26 од 1. маја 1959. и њена provedбена наредба бр. 4 од 9. јуна 1959. садржала је право исправке неистинитих тврдњи. Ако одговорни уредник не објави захтевану исправку, а повређени субјект информације захтева да уреднику суд то наложи у судском поступку, тада су у том поступку допуштена сва доказна средства, а терет доказа истинитости сноси онај од њих који се позове на истинитост. Ако је тражилац исправке навео неистину о некој битној околности, кривично је кажњаван (Кривични законик Мађарске од 22. децембра 1962, чл. 12). Законом о немачкој организацији *Südwestfunk* изричито се прописује као услов права одговора да је информација противна истини. Било је и тумачења да та одредба, иначе једина која тражи неистинитост насупрот свих више од 50 немачких прописа о праву одговора, нема значај, али је суд изрекао да је та одредба важеће право и мора се поштовати, а неистинитост се мора учинити вероватном.<sup>80</sup>

Осим француског права одговора у штампи, ниједно прошло или постојеће законом уређено право одговора не своди се само на наведено минимум-право односно костур-право. Већина закона тражи

<sup>79</sup> Видети права у делу 11.1; институти најсроднији одговору су: званична исправка; исправка као квазинегаторни захтев; исправка као одштетни захтев; исправка као средство заштите презумпције невиности; исправка по домаћем закону о медијима; опозив изјаве; јавни одговор и право одговора на објављено обавештење (делови 11.2. до 11.5).

<sup>80</sup> Упућивања видети у Ebert 1997, 51; Sedelmeier 1997, 690.

још нешто поврх описаног или чак много много више, али не дирају у средишњи елемент бр. 3. Рецимо, француски модел права одговора у штампи за субјекта информације најкомотније је право са најлакшим условима стицања, имања и вршења права, док су захтевнији већ белгијско право одговора у аудио-визуелним медијима а и француско право одговора на интернету и у дигиталним медијима.

Француско право одговора на радију, телевизији и другим аудиовизуелним средствима ограничено је на информације које погађају част и углед физичког или правног лица (Закон 82–652 од 29. јула 1982, чл. 6), а белгијско право одговора сведено је на исправку информације нетачних чињеница или на одговор поводом информације која представља напад на част, а шире је од белгијског права одговора у штампи јер омогућује то право и организацијама које нису правна лица, политичке странке и синдикати (Закон од 4. марта 1977), док у штампи те организације немају право одговора (Закон о праву одговора од 23. јуна 1961).

Као што је у прва три примера (чешком, мађарском и једном немачком) терет доказивања истинитости или неистинитости примарне информације или одговора неспојив са минимум-појмом одговора, тако три друга примера (француски, белгијски и готово свих 50 немачких) не остављају места за дилему да ли је реч о институту одговора.

4. Када је Константиновић писао своју студију, постојало је само право одговора у штампи и периодичним списима; када сам писао своју студију имао сам у виду и радио, телевизију и филмске новости, а не и друге аудиовизуелне медије; прижељкиваног писца домаће треће студије о праву одговора чека интернет који је у Србији још од 1996, а већ мора размишљати о конструкцији права одговора будућности јер са интернетом сигурно није наступио крај ере јавних медија а ни историја медија није још завршена. Изгледа да је одговор правни институт *имун на промену технологије јавних медија* јер га ниједан од тих медија није укинуо као правну појаву, а и са сваким је постао још сложенији институт, да би се свакоме прилагодио. Југославија се држала на нивоу модерне историје масмедија, домаћим медијским законима ширећи домен примене права одговора, чак пре неких других држава – на пример, Немачке и Француске.<sup>81</sup> Препорука Савета министара подстиче државе да прошире право одговора и на онлајн медије.<sup>82</sup>

<sup>81</sup> Домаћим Законом о штампи и другим видовима информисања од 1960. регулисано је право одговора и на телевизији и радију. У Француској су до тада остали само нацрти о праву одговора на телевизији и на радију из 1937,

5. Домен примене института одговора ширио се као што се ширио круг врста масмедија. Али је идеја института одговора у једном моменту чак прекорачила круг свих постојећих масмедија и кренула у сфере ванмедијских комуникација. Реч је о највећем икада замисливом праву одговора: оном из немачког Нацрта закона из 1959.<sup>83</sup> Оно прекорачује границе сваког масмедија јер даје право одговора чак изван сваког масмедија. Названо је *поопштењем, генерализовањем права одговора (Verallgemeinerung des Entgegnungsrechts)*. Такво право одговора требало је да има свако лице на које се односи било која чињенична тврдња: дакле, право сваког лица поводом сваке информације, независно од масмедија. То је требало да буде одговор „за свакога против сваког“ („für jedermann gegen jedermann“).<sup>84</sup> Примера ради, као одговор на тврдњу садржану у књизи, одговор на тврдњу саопштenu на јавном скупу, одговор на тврдњу садржану у филму, одговор на тврдњу саопштenu у позоришту итд. Тај нацрт није постао закон (првенствено због противљења медија), али је показао тенденцију права одговора као института чија се линија примене непрестано ширила. То право одговора требало је да постане део немачког Грађанског законика (новелирањем и проширивањем § 12 BGB).<sup>85</sup> Такво право одговора требало је да на тај начин прекорачи све границе права медија уопште (и закона о штампи и закона о свим другим масмедијима) јер су широм света, готово век и по, само медији, негде бројнији, негде мање бројни, били једино

---

1957. и 1959/1960. Видети Biolley 1963, 158–160; Solal, Solal, Gatineau 1985, str. 117. У Немачкој до тада још нису све радио-телевизијске установе биле обухваћене одредбама о праву одговора. Видети Köbl 1966, 25–26.

<sup>82</sup> Recommendation Rec (2004)16 of the Committee of Ministers to member states on the right of reply in the new media environment, усвојена 15. децембра 2004.

<sup>83</sup> Deutscher Bundestag, 3. Wahlperiode. Drucksache 1237. Anlage 1. *Entwurf eines Gesetzes zur Neuordnung des zivilrechtlichen Persönlichkeits- und Ehrenschutzes*, од 18. августа 1959. 3–4. *Begründung*. В. Einzelbegründung. Zu Nr. 1. Zu § 20, 24–26.

<sup>84</sup> Schüle 1961, 56: [Природна исправка која је развијена за штампу као једно посебно право.] „Оно се сада поопштава, уобличава у правни институт који делује за сваког и против сваког, који се уводи у оквире приватног права и тиме се одваја од његове првобитне форме.“

<sup>85</sup> Наместо § 12 BGB требало је да ступе §§ 12 до 20 BGB, а у § 20, ст. 1 до 4 уређено је право одговора (Entgegnung). § 20, ст. 1: „Свако ко јавно износи или проноси тврдњу чињеничне природе која је подесна да повреди личност другог лица, обавезан је на захтев тог другог лица да неодложно објави његов одговор (Entgegnung), на исти начин као што је ту тврдњу он изнео или про-нео, или, ако је то немогуће или је неизводљиво, онда на неки други погодан начин. Одговор мора бити ограничен на изношење чињеница и одговарајући по садржају и обиму. Свако ко истовремено коментарише одговор, мора се ограничити на чињеничне наводе.“

станиште института одговора. А такво немачко поопштено, генерализовано, универзално право одговора надилазило би грану права медија и лоцирало би се у целости у грађанско право: од једног специјалног института из приватног медијског права оно би постало један *институт општег грађанског права*.

Југославија је била само *једну годину корак после* неозакоњеног немачког Нацрта, тиме што је законом проширила домен примене одговора. Године 1960. југословенским савезним Законом о штампи и другим видовима информација „зајемчује се право јавног одговора за објављену информацију“, чл. 9, 34–51, 82, 88 (*Службени гласник ФНРЈ* 45/60). Право одговора односило се на информације објављене у штампи и у другим видовима информација, то јест право одговора на информације путем штампе, новина, часописа, билтена, списка, књига, каталога, проспеката, плаката, летака, слика, географских карата, цртежа са текстом и без текста, музичких нота са текстом или објашњењем и других сличних ствари који су израђени на штампарској машини или умножени неким другим механичким или хемијским путем и намењени јавности, повремених публикација, других штампарских ствари и средстава, грамофонских плоча, магнетофонских трака са записима, филмова за приватно приказивање и дијапозитива, који се налазе у промету или се јавно приказују, путем радија, телевизије, путем редовних филмских новина, појединих филмова о посебним поводом (чл. 13, 21, 22, 50, 88, 85). Ни пре а ни касније, дакле ни до данас, право одговора није досегло тадашњи домен примене института одговора, али је задржана његова правносистематизацијска позиција у праву медија. У односу на немачко поопштено, универзално право одговора, југословенско право одговора је *задржало своју правносистематизацијску позицију у праву медија*.

6. Већ неко време није ствар нагађања да ли је право одговора по-десно да постане *институт позитивног грађанског права*. Да институт одговора није незамислив као грађанскоправна установа, позитивноправно знамо бар од 1983. године када се читав институт одговора, са свим његовим члановима од 28g до 28l, сместио у швајцарски Грађански законик. Пре тога је Преднацртом експертске комисије нацрта реформе швајцарског Грађанског законика, који није постао закон, било предвиђено уређење права одговора (у чл. 28g – 28i ZGB) још 1974. године.<sup>86</sup> Иначе, већ у Мејерсовом (Eduard Maurits Meijers) Нацрту

<sup>86</sup> Vorentwurf der Expertenkommission. 1976. Bundesgesetz über die Änderung des Zivilgesetzbuches und des Obligationenrechts (Persönlichkeitsrecht), 1974. *Archiv für Urheber-, Film-, Funk- und Theaterrecht (UFITA)* 76: 284–285, 300–305.



новог грађанског законика Холандије из 1961. године (*Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek*) било је садржано једно средство, мешавина исправке и одговора као ограничење и ублажење права исправке (чл. 6.3.19): тужилац захтева да се објави његов нацрт исправке, док сам суд одређује коначну верзију исправке у свим модификацијама, измену садржине, врсту новина, уређење текста и др (Haase–Becher 1970, 117–118; Stoll 1972, 163; Rimanque 1974, 166). Али до рада комисије није решено отворено питање да ли је то право једно формално право (то јест условљено доказивањем повреде права и неистинитости информације). Садашња важећа редакција члана 6:167. *Nieuw Burgerlijk Wetboek*-а ближа је уобичајеном одговору.<sup>87</sup> Још новијег датума је право одговора у Грађанском законнику Грузије из 1997, чл. 18, ст. 4.<sup>88</sup>

Иако је институт одговора институт *приватног права медија*, у грађанском законнику се уређује као институт који се примењује само за правне односе између било ког лица (физичког и правног), али само ако је друга страна медиј (најчешће одговорни уредник). Међутим, ако се право одговора смести у грађански законик, најадекватнија правносистематизацијска позиција била би у *грађанскоправној грани право личности*, не због регулисања односа са медијима, него због функције института одговора којим се уређује однос медија са субјектом информације као имаоцем права личности.<sup>89</sup>

Такав најшири од свих одговора најпре би требало да има место у грађанском законнику где је и требало да буде смештен са другим члановима наместо (и сада) постојећег §12 BGB. Као право грађанског права, интересантно је по својем домену примене, али је и потпуно независно од домена примене по својој природи: јер право одговора није ни средство одштетног права нити је средство негаторног права, него

<sup>87</sup> Члан 167 [Ст.] „1. Ако је лице одговорно према другом из овог наслова за нетачно или непотпуно објављивање података чињеничне природе, суд може, на захтев тог другог лица, наложити да објави исправку. [Ст.] 2. Исто важи и ако нема одговорности, јер се објављивање не може приписати учиниоцу због његовог непознавања нетачности или непотпуности. [Ст.] 3. У случају из става 2. суд који усваја тужбени захтев предвиђа да трошкове поступка и објављивања исправке у целини или делимично сноси лице које је покренуло захтев. Свака од страна има право на накнаду дела трошкова поступка и објављивања исправке који она сноси по пресуди од сваког ко је одговоран за штету проузроковану објављивањем.“

<sup>88</sup> Чл. 18, ст. 4: „Лице чија су част и достојанство објављени у средствима јавног информисања има право да објави узвратне информације у истом медију.“ Видети и Andguladze 2001, 238, 235.

<sup>89</sup> О праву одговора као праву личности, видети део 13.1.

је доиста *својеврсно право*.<sup>90</sup> Било „уобичајено“ право одговора, било поопштено право одговора, свако право одговора спада међу ретка права које се не уклапају у бинарни код својствен правном поретку, а разликује се од свих других права које субјект информације може да има спрам медија.<sup>91</sup>

## 11. ПРАВА КОЈА НИСУ ПРАВО ОДГОВОРА – ОДГОВОРУ НАЈБЛИЖА ИЛИ НАЈМАЊЕ ДАЛЕКА ПРАВА: *RIGHT OF REPLY*, ИСПРАВКА, ЗВАНИЧНА ИСПРАВКА, ОПОЗИВ-ИСПРАВКА И ЈАВНИ ОДГОВОР

1. Издвајам она права која су најсроднија институту одговора а нису право одговора: америчко право одговора (*right of reply*), право опозива (повлачења), право исправке и право јавног одговора, сва са свим својим врстама. Нека од тих права чак су истог назива – америчко право одговора и право јавног одговора, право исправке је било чак често синоним за право одговора, а и поједине врсте опозива такође се зову исправка. Упркос сличностима неког института, назив института никада није сигуран критеријум за одређивање његове правне природе, па тако није ни за наведене институте. На основу елементарних чинилаца права одговора (који су неопходни за минимум-појма одговора), а посебно на основу тога да повреда права и интереса субјекта информације и неистинитост информације нису потрепштине ниједног од свих тих наведених института,<sup>92</sup> сви ти институти – упркос својим сличностима са одговором – нису манифестације нити су врсте института права одговора.

2. Амерички *right of reply*, али предложен да буде модификован на начин европске конструкције права одговора, имао је у америчкој правној књижевности прилично симпатија у другој половини 20. века (Baron 1967, 1659; Botein, 1969, 303; Dewall 1973, 59, 61, 66). У законодавству се, међутим, до данас ништа није променило. Право одговора у САД, и то само у Невади и у Мисисипију, постојало је још у 19. веку. Али они не одговарају минимум-појму права одговора. Иако се зову *right of reply*, разликују се од права одговора пошто су спојили у једно нека својства одговора са неким елементима једног другачијег института – опози-

<sup>90</sup> О праву одговора као праву *sui generis*, видети део 13.3.

<sup>91</sup> О праву одговора у односу на типичан правни бинарни код, видети део 15.2.

<sup>92</sup> Видети о средишњем елементу минимум-права одговора део 10.3.

ва (*retraction*) (Donnelly 1948, 893–894; Laflar 1952, 423; Haase-Becher 1970, 142–144; Dewall 1973, 64). Осим тога, субјект информације нема могућност да захтевани одговор оствари и заштити судским путем (Jaffe 1968, 550; Dewall 1973, 65). Коначно, једини притисак на медиј да објави одговор (који се зове саопштење) субјекта информације јесте посредан и тек условно ефикасан – у виду привилегије медија: субјект информације тврди да је повређен примарном информацијом и да има право на накнаду штете, а медиј може да се позове на то да је добровољно објавио захтевано саопштење чиме се ослобађа обавезе накнаде штете или њеног дела (Dewall 1973, 65; Haase-Becher 1970, 141).

Независно од института *right of reply*, ту правну технику познавало је енглеско право одавна: ако добровољно одштампа одговор на примарну информацију, штетник се ослобађа обавезе накнаде или му се она умањује (Kreuzer 1974, 86). Законске одредбе о томе постоје у великом броју америчких држава.

Минимум-појму одговора не одговарају ни амерички ни енглески захтеви субјекта информације према медију, а медиј по својим правилима и по сопственој процедури процењује да ли је оправдано да објави тражену изјаву (на пример, правила ВВС). Не постоји судски пут. Америчка правила ограничена су на политичке, посебно изборне кампање. У САД је, у виду првог амандмана, увек постојала велика, непрелазна препрека да суд може да ишта наложи штампи да нешто објави уместо онога што штампа сама не би добровољно објавила.

3. Бар чак пет различитих института носи исто име – *исправка*. Од та четири ниједан није институт одговора ни његова врста (јер не одговара елементарном минимум-појму одговора). Један од тих пет института (службена исправка) постепеним променама готово потпуно се изједначио на крају са одговором, мада се и даље зове исправка. Од ње крећем.

*Службена (званична, официјелна, принудна, обавезна) исправка* старија је од сваке друге исправке (*droit de rectification*) и сваког одговора (*droit de réponse*).<sup>93</sup> Службена исправка је акт власти, институт јавног права. Достављену исправку штампа мора беспоговорно да објави, без икаквих измена. Њено језгро је свуда једнако и служи ауторитарној

<sup>93</sup> Нешто приближно званичној (официјелној, службеној, принудној) исправци познавала је Аустрија још у 18. веку, што је било уређено уредбом *Resolutio Leopoldus* од 22. маја 1771. године (видети Köbl 1966, 19 фн 2 и друге изворе на које упућује у фн 3; видети и Dolenc 1934, 179). По наредби власти, објављена тврдња се морала опозвати (повући), што представља обавезу која је ближа обавези института опозива, а и његовим грађанскоправним претходницама

контроли штампе, негде административној, негде судској, а детаљи су различити у разним државама. Заједничко јој је са цензуром само то да обе као споредну улогу могу да остваре заштиту добара личности, нарочито части, угледа и приватног живота (уп. Klein 1980, 117; Mahlke 2005, 10).

Службена исправка, без промене свога имена, претрпела је еволуцију сопствене природе: власт сада има готово исту позицију као сваки други ималац права одговора и готово се потпуно изједначила са правом одговора. Раније је, за разлику од права одговора, на пример, објављивана на врху прве странице новина, док је одговор пратио место у новинама где је одштампана информација на коју се одговара, штампала се увек већ у првом следећем броју, казна за нештампање или неправилно штампање надилазила је ону за нештампани одговор и др. Такође, висина казне за необјављивање обе су изједначене, све ређе се употребљавала од одговора, власти је дата могућност да изабере између *droit de rectification* и *droit de réponse* и др. Од промена законом из 1881. године службена исправка је губила подручје примене (Koch 1995, 11). Поравнала се практично са одговором, укидањем карактеристика које су је чиниле привилегованим инструментом власти у односу на одговор. Службена исправка је прошла кроз процес натурализације или дестилације тако да је завршила као натурализован и одговор или дестилована исправка. Француска службена исправка је практично једно право одговора ограничено својом сврхом да пружи прилику јавности да јавни службеници исправкама настоје да јавност не добије погрешну представу о радњама јавне управе (Delieux 1985, 439; Koch 1995, 11). Ако је меримо минимум-појмом права одговора,<sup>94</sup> не разликује се од права одговора јер тврдња из захтева за објављивање исправке да је примарна информација неистинита не доказује се и не утврђује у судском поступку као што се не доказује ни код одговора (Solal, Solal, Gatineau 1985, 112; Koch 1995, 12, 121).

Из историје је знан и супротан, ретроградан правац: да се службена исправка још више удаљила од исправке и одговора, што се догодило са југословенском службеном исправком. Док је француска службена исправка губила своја својства, југословенска службена исправка 1929. Законом о изменама и допунама Закона о штампи из 1925. постала је

---

(међу осталим, и *actio recantatoria*) него исправци. Званичну исправку (*droit de rectification*) Француска је увела 9. јуна 1819, а доцније и немачке државе (*Berichtigungszwang*).

<sup>94</sup> Видети део 10.3.

још радикалнији инструмент ограничавања слободе штампе:<sup>95</sup> од тада је власт имала ничим ограничену могућност да наложи штампи да објави сваку исправку „без икаквих услова“.<sup>96</sup>

Један трећи институт са именом *исправка* јесте право физичког или правног лица којем су неистинитом, непотпуном или нетачно пренетом тврдњом повређени част, углед, идентитет, приватност и друго добро личности да захтева од повредиоца да објави исправку повређеног да је објављена тврдња неистинита, непотпуно или погрешно пренета. Неистина се исправља исправком као средством обнове повређеног добра. Негде је исправка по својој правној природи (квази)негаторна (као врста тужбе за уклањање, *Beseitigungsanspruch*), на пример, у немачкој и аустријској судској пракси и литератури изведена је аналогном применом §§ 823 i 1004 BGB, по швајцарском Грађанском законнику (чл. 28а, ст. 2), а негде је по правној природи средство накнаде неимовинске штете, као одредбама по Скици професора Константиновића (чл. 161)<sup>97</sup> и 300 (чл. 199).<sup>98</sup> Ако повредилац не поступи по захтеву, за успешан

<sup>95</sup> Године 1929, чланом 9 Закона о измени и допуни Закона о штампи из 1925. донета је одредба: „Уредник новина или повремениог списка дужан је безусловно да прими и оштампа у наредном броју новина или спису сваку исправку о чињеницама изнетим у његовом листу, коју му пошаље власт.“ Тиме је службена исправка – за разлику од исправке и одговора – постала апсолутна обавеза јер је штампа била обавезна да објави сваку достављену службену исправку власти, између осталог, иако се није ни односила на власт. Право одговора односно исправке је и даље било право са изузецима (оних пет изузетака из чл. 28, којим је чл. 9 стављен ван снаге за службену исправку), док је службена исправка постала апсолутна обавеза, без иједног изузетка.

<sup>96</sup> Било је и других правника који су били незадовољни овим решењем, али су најкритичнији били Доленц: „u pogledu ispravki javne vlasti došlo je nedavno do tako široke privilegije apsolutne dužnosti objavljivanja službene ispravke kao ni u jednoj drugoj državi koja poznaje pravni institut ispravke“ (Dolenc 1934, 187), и Илић (1931, 24–28, 33–34).

<sup>97</sup> Константиновић 1969: „Одсек V. Накнада неимовинске (моралне) штете, Чл. 161. ст. 1. У случају повреде права личности суд може наредити објављивање пресуде на трошак штетника, или објављивање исправке, или да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може постићи сврха накнаде.“

<sup>98</sup> Нацрт грађанског законика Србије из 2015, „Одсек 5. Накнада неимовинске (моралне) штете. Објављивање пресуде или исправке и сатисфакција.“ Члан 357: „У случају повреде права личности суд може наредити објављивање пресуде на трошак штетника, или објављивање исправке, или да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може постићи сврха накнаде“. Чл. 357: „Суд ће поред такве накнаде или уместо ње, и независно од накнаде имовинске штете, као и у одсуству имовинске штете, до судити повређеном на његово тражење одређену своту новца за претрпљену неимовинску штету, кад нађе да је таква новчана накнада у датом случају

исход тужбеног захтева неопходно је – без обзира на правну природу захтева – да се утврди неистинитост тврдње и повреда права личности или добра. Кад је захтев (квази)негативан, потребна је противправност, а када је одштетан захтев – душевна бол, узрочна веза, кривица односно понашање које је скривљено и одступа од правила (*faute*). Али, баш ништа од тога нису потрештине института одговора (као по минимум-појму одговора).<sup>99</sup>

Четврти институт са именом *исправке* је право физичког лица, чије је право на поштовање презумпције невиности повређено тврдњом да је крив мада против њега још није донета пресуда, да захтева од суда да се његова исправка обелодани путем медија или на други јавни начин.<sup>100</sup> За разлику од сваког одговора који је институт права медија, домен примене ове исправке није ограничен само на примарне информације медија него као општи грађанскоправни институт важи и за све такве неистините тврдње изван било ког медија. А за разлику од сваког одговора, да би суд наложио обелодањивање те исправке, мора утврдити да је примарна информација неистинита (дакле, да субјект информације није осуђен), док се у поступку за објављивање захтеваног одговора на примарну информацију суд не бави њеном неистинитошћу или истинитошћу (сходно минимум-појму права одговора).<sup>101</sup>

---

оправдана тежином кривице или тежином нанесене штете.“ „Алтернатива: Претходни члан мења се тако да гласи: Објављивање пресуде или исправке Члан 358: У случају повреде права личности суд може наредити, на трошак штетника, објављивање пресуде, односно исправке, или наредити да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом.“ „На захтев штетника, суд може донети пресуду којом се само утврђује да је штетник повредио право личности.“ – У Француској не постоји захтев који би се звао исправка овакве садржине, ни у виду законске одредбе, ни у судским одлукама. Најприближније одговору су поједине одлуке којима је суд на основу чл. 1382, 1383. Грађанског законика наредио туженом да се објави пресуда у медију у коме је била објављена примарна информација. Видети Trib. civ. de la Seine 25. 7. 1966, *Juris-Classeur periodique* 1966, II, 14875; Auby, Ducos-Ader 1982, 605; Koch 1996, 19.

<sup>99</sup> Видети део 10.3.

<sup>100</sup> Чл. 9–1 *Code civil*, измењен 16. јуна 2000. (Ст. 1) „Свако има право на поштовање претпоставке невиности“. (Ст. 2) „Када је неко лице пре било какве пресуде јавно приказано као криво за чињенице које су предмет истраге или судске истраге, судија може и у скраћеном поступку, не доводећи у питање накнаду претрпљене штете, прописати све мере, као што је убацивање исправке или дистрибуција саопштења за јавност, у циљу окончања напада на претпоставку невиности, и то на рачун особе, физичке или правне, одговорне за ово достигнуће.“

<sup>101</sup> Видети део 10.3.

По свему томе и пети институт са именом *исправка* има баш све карактеристике као и поменути трећи и четврти институт (дакле, исту функцију и све потрепштине), са једном разликом у домену примене: трећи и четврти представљају опште институте грађанског права (и законика), док је пети специјални институт права медија; пети је употребљив само против штампе и других масмедија, док трећи и четврти служе против свих изјава које су и изван масмедија; док трећи и четврти започиње вансудским захтевом, а судским путем се наставља тек онда ако вансудски захтев остане без успеха, пети представља директан тужбени захтев. У нашем праву је исправка као општи грађанскоправни институт (чл. 199 ЗОО) поднормирана<sup>102</sup>, а право исправке као институт медијског права детаљно је уређен законима о медијима.<sup>103</sup> Али ни као медијски институт, исправка не поседује карактеристике института одговора (дакле, нема елементарне одлике минимум-појма одговора) већ напротив: неистинитост примарне информације и повреда права и интереса примарном информацијом неопходни су услови за право на медијску исправку.

4. Много тога што важи за исправку изјаве у медијима и изван медија, важи и за *опозив (повлачење) изјаве* изван медија и у медијима. Али, право опозива и све његове врсте<sup>104</sup> битно су различите од одговора

<sup>102</sup> За разлику од држава са честом праксом употребе – нарочито у Немачкој, Аустрији и Швајцарској – где је исправка у пракси судова и литератури детаљно нормирана.

<sup>103</sup> Уређен је први пут Законом о јавном информисању 2003, чл. 47. и даље, а није промењен важећим Законом о јавном информисању и медијима из 2014, чл. 84. и даље: „Право на исправку“. Члан 84 (ст. 1) „Лице чије су право или интерес повређени неистинитом, непотпуном или нетачно пренетом информацијом може тужбом захтевати да суд одговорном уреднику нареди да, без накнаде, објави исправку те информације као неистините, непотпуне или нетачно пренете“. (Ст. 2) „У парници ради објављивања исправке расправља се о неистинитости, непотпуности или нетачности пренете информације, као и о томе да ли је информацијом повређено право или интерес тужиоца“. Видети и Закон о медијима Црне Горе од 27. јула 2020, чл. 49 (ст. 1): „Свако чије је право или интерес повријеђен неистинитом, непотпуном или нетачно пренијетом информацијом има право да од главног уредника захтијева да објави исправку неистините, непотпуне или нетачно пренијете чињенице, без накнаде.“ Чл. 53, ст. 8: „У споровима ради објављивања одговора или исправке расправљање је ограничено на утврђивање чињеница од којих зависи обавеза медија да објави одговор или исправку.“

<sup>104</sup> Највећи број врста опозива срећемо у немачкој пракси и литератури, видети, на пример, Kamps 2008, 768–797; Prinz, Peters 1999, 465–469; Steffen 1997, 398–404; Vodinelić 1975b, 16–18. – Још у 19. веку опозив је имао својства због којих се у 20. веку избегава као институт: води понижењу опозиваоца изјаве. Ослобођен тих својстава, у 20. веку опозив је једно од најчешће

и њених врста, а и од свих одговору сличних института (од америчког *right of reply*, службене исправке, сваке исправке, јавног одговора). Не само по елементима минимум-појма одговора,<sup>105</sup> него и по једној другој ствари. Институт опозива, наиме, правни је однос два лица која су у обрнутим улогама неголи код одговора и код свих осталих поменутих института. Лице повређено изјавом захтева од изјавиоца (у штампи и другим медијима и у ситуацији ван медија) да опозове (повуче) своју изјаву, а у свим осталим институтима повређени захтева од медија да објави изјаву повређеног. Укратко, опозив се битно разликује од одговора и од свих његових врста јер је опозив радња повредиоца, а одговор је радња медија. У неким државама одговор се зове исправка, а има особине опозива (Kamps 2008, 769, 783–784). Својим богатим врстама, као резултатима праксе судова и литературе, опозив омогућује обема странама да изаберу ону варијанту опозива која се највише прилагођава њиховим интересима.<sup>106</sup> Некада је опозив-исправка таква најподеснија врста.

5. Можда би неко „јавни одговор“ уврстио у породицу института „одговора“ због заједничког назива „одговор“ и његовог придева „јавни“. Али у време када је тај институт уведен, институт одговора се звао исправка и с њом заједно чинио је исти одељак закона.<sup>107</sup> Тај оригинални

---

употребљаваних инструмената у пракси. – У Француској се не среће под именом опозив (повлачење) изјаве, а ретке су и одлуке када суд обавезује туженог да усмено, писано и другачије изјави да је нешто погрешно изнео (нпр. Cour d’appel Paris, 5. 1. 1972, Recueil Dalloz – Sirey de doctrine, de jurisprudence et de législation, 1972, Jurisprudence, 445; Tribunal de grande instance Paris réf 22. 11. 1973, 1 esp. Recueil Dalloz – Recueil Sirey, 1975, Jurisprudence, 168; Cour d’appel Paris 5. 1. 1972, Recueil Dalloz – Recueil Sirey, 1972, Jurisprudence, 445), видети Stegmann, 2004, 465, 502; Krämer 2001, 93; Vodinelic 2013, 92–93; Koch 1995, 19.

<sup>105</sup> Видети део 10.3.

<sup>106</sup> О поднормираности опозива код нас (Vodinelic 1998b, 192) важи што и за исправку по чл. 199. 300, видети део 11.3. *in fine*.

<sup>107</sup> Закон о јавном информисању Србије (пречишћен текст), *Службени гласник* 5/78, 48/82, Закон о јавном информисању, *Службени гласник* 29/73, 32/73, 32/73, 36/73, 39/73, 32/75, „IX. Саопштење, одговор и исправка“ 2. Одговор Чл. 103, ст. 1. „Радни људи и грађани, друштвено-политичке заједнице, њихови органи, друштвено-политичке и друге организације удруженог рада имају право на јавни одговор у вези са информацијом која је била објављена у средствима јавних информација, ако се одговором битно допуњују чињенице и подаци из објављене информације.“ Ст. 2 „Општи актима организације којој се упућује захтев за јавни одговор одрешује се ближи услови под којима се јавни одговор објављује.“ Ст. 3. „Ако захтев за јавни одговор буде одбијен, подносилац захтева има право приговора. О приговору одлучује издавачки савет новинске одн. програмски савет радио-дифузне организације.“ – Закон о јавном информисању САП Косово, *Службени лист* 7/74, „IX Саопштење, одговор и исправка“ 2. Одговор, чл. 110.



Југословенски институт, један од резултата југословенске правне креативности тога времена, појавио се у републичким и покрајинским законима о јавном информисању почетком седамдесетих година 20. века, али, за разлику од исправке, никада није овенчан уставним статусом.<sup>108</sup> Свејугословенском јавном одговору је услов да се њиме битно допуњују чињенице и подаци из објављене информације.<sup>109</sup> Свејугословенски јавни одговор је био и остао изразито подрегулисан. Јавном одговору, за разлику од правог одговора, између осталог, није била обезбеђена тужба односно судско остваривање,<sup>110</sup> недостајали су у потпуности изузеци када не постоји јавни одговор и када се не може вршити, разлози за злоупотребу вршења итд. Као што свако право одговора подразумева и тражи бројна законска формална и техничка правила да би ваљано функционисало, била она искључиво законска, корегулаторна или ауторегулаторна, то овде није био случај. Иако им је законом била постављена обавеза да својим општим актима уреде услове, приговор као средство и друго, медији нису показали већи ентузијазам у његовом уређивању својим актима. Цео институт је започео као идеја да се подруштва што веће учешће грађана и организација у сфери саопштавања

<sup>108</sup> Устав СФРЈ, *Службени лист СФРЈ* 8/74, чл. 168, ст. 3, као и ранији и потоњи други републички и југословенски уставни, нису познавали институт „јавни одговор“, ни по имену, а ни материјално, по садржини. Устав Савезне Републике Југославије из 1992, у члану 37. јемчио је у ст. 1, реч 1. „право на исправку објављеног нетачног обавештења којим се повређује нечије право или интерес“, а у ст. 2, „право на одговор у средствима јавног обавештавања“. То „право одговора“ није било „право јавног одговора“ из ранијег правног поретка. Не само зато што се више није звало „јавни одговор“, него што већ српски Закон о јавном информисању из 1991. у чл. 30 више није медијима дао право и обавезу да они својим општим актима уређују то право одговора, а незадовољно лице више није остваривало свој захтев за објављивање одговора вансудским путем, у унутрашњем поступку у медију. Од када је Уставом Југославије из 1992. зајемчено право одговора, то право се остваривало у судској процедури, као и било која друга уставом зајемчена права. Ранији „јавни одговор“, кога је медиј уредио својим општим актима и који је оствариван вансудским путем, био је један институт који је различит од института одговора у смислу минимум-појма одговора, а нови „одговор“ био је сада једна врста истог института као што је „исправка“ једна друга врста истог тог института. Законом о јавном информисању Србије из 1998. настављено је обједињавање одговора и исправке као две врсте једног истог правног института, чл. 37–38 (одговор), чл. 39–41 (исправка). Тек Закон о јавном информисању Србије из 2003. под именом одговор (чл. 47, ст. 1–3) и именом исправка (чл. 47, ст. 4–5) уредио је два различита правна института, а не две врсте једног института.

<sup>109</sup> Моје критике тог института: Vodinelić 1977b, 90; Vodinelić 1978, 297–300.

<sup>110</sup> Савети медијских организација одлучивале су о остваривању захтева да се објави јавни одговор.

јавности, као креатора информација.<sup>111</sup> Већина теорија о правној природи института права одговора није примењива на свејугословенски институт.

Јавни одговор није надживео распад Југославије, осим у Словенији. Тај словеначки институт – који је у међувремену изгубио придев „јавни“ одговор – преживео је не само распад наше негдашње државе него је чак добио додатну снагу поновљеним уставним гарантовањем<sup>112</sup> и одредбама у Закону о медијима из 2001. године, чл. 42–43, 44,<sup>113</sup> дорађен одлуком Уставног суда, тако да је правно заокружен (у односу на његовог тек елементарно уређеног претходника). Званично му је име „*право одговора на објављено обавештење*“. О том словеначком преостатку некадашњег свејугословенског јавног одговора овако се изразио један словеначки аутор: „Он је својеврсни делимични остатак некадашњег уставног права објављивања својих мишљења, важних за јавност, али наравно није могао преживети упркос својој мегаломанској димензији.“<sup>114</sup> Домен примене словеначког одговора је одређенији од

<sup>111</sup> Шездесетих година идеја самоуправљања и у сфери јавног информисања проширила се и на исправку односно одговор. Рецимо, сматрало се да би уместо одговорног уредника одлуку о захтеву за објављивање исправке односно одговора требало да доноси „неки колективни, пре свега самоуправни орган радне организације за информисање“, а у другом степену одлука о објављивању исправке односно одговора, уместо редовног суда, пренела би се „у надлежност неке друштвене организације, у којој би интереси глобалног друштва били најбоље заступљени. У садашњим условима за то би најпогоднија била Стална конференција ССРНЈ, и то неки њен Савет или можда чак и њена Секција за информисање“ (Marjanović 1967, 227, 229, 225–236). У следећој деценији, закони о јавном информисању задржали су право исправку (негдашњи јавни одговор) у надлежности и одговорног уредника и суда, а за новоуведени институт „јавни одговор“, као нову идеју о подруштвљења, одлуку о објављивању доделили су савету медија.

<sup>112</sup> Ustava Republike Slovenije 1991 (*Uradni list RS* 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ 90, 97, 99, 75/16 – UZ70a и 92/21 – UZ62a), чл. 40, „Pravica do popravlka in odgovora“: „Гарантује се право на исправку објављеног обавештења које утиче на право или интерес појединца, организације или тела, а гарантује се и право на одговор на објављену информацију.“

<sup>113</sup> Zakon o medijih (ZMed), 6. одељак „Право исправке или одговора“. „Право одговора на објављену информацију“, чл. 42–43. „Заједничка одредба“, чл. 44.

<sup>114</sup> „Институт, који се код нас зове ‘одговор’, међутим, није одговор у циљу заштите приватних интереса, већ одговор у јавном интересу (његов садржај јасније је дефинисао тек Уставни суд). Ово другде непознато право ‘пробија’ такву класичну (или ‘спољну’) као и такозвану унутрашњу слободу штампе (која укључује специфична права уредника и новинара спрам власника медија). Он је својеврсни делимични остатак некадашњег уставног права

својих свејугословенских претходника: „Право одговора на објављено обавештење. Члан 42. Закона о медијима: (1) Право на одговор има за циљ да обезбеди јавни интерес у објективном, свеобухватном и благовременом информисању као једном од неопходних услова за демократско одлучивање о јавним пословима. (2) Свако има право да захтева од главног и одговорног уредника да бесплатно објави његов одговор на објављену информацију са којима се доказивим наводима демантују, битно исправљају или битно допуњују наводи о чињеницама и подацима у објављеној информацији.“<sup>115</sup> Уређен је и неким законским правилима, а такође и сходном применом законских одредаба о праву исправке (који одговара институту права одговора) (чл. 44).

Као и бившем свејугословенском јавном одговору, тако и актуелном словеначком одговору недостаје једна особина без које нема ниједног института одговора (особина неопходна за минимум-појма одговора):<sup>116</sup> објављена информација мора се индивидуално односити на титулара. Док титулар има право одговора само ако се објављена информација индивидуално односи на њега, право словеначког одговора има баш било ко, дакле свако а да га се објављена информација уопште индивидуално не тиче. Док је институт одговора иначе класично субјективно право индивидуалног имаоца, словеначки одговор (као и његов свејугословенски претходник) једно је популарно право (*actio popularis*). И такво словеначко право одговора је шире и од мени знаног најширег постојећег и до сада замишљеног права одговора јер сваки титулар права одговора мора имати неку индивидуалну повезаност са објављеном информацијом. Како је писао Константиновић (1927b, 203), основ и циљ права одговора „захтевају да право одговора буде признато не само лицима чије је име било споменуто, већ по старој француској формули, и *лицима која су на буди који начин, макар и најзавијеније, била означена у неком напису*“ (курзив В. В. В.). У савременом приватном праву медија, за било које право према медију титулар мора да буде на било који начин бар *препознатљив* у вези са информацијом (Vodinić 2003, 84–85, 88–89, 91–92, 98, 102). Тај минимални неопходни услов изражава се различито у правној историји и упоредном праву института одговора. На пример, право одговора има свако лице које је у објављеној информацији „именовано или на други начин назначено“,

---

објављивања својих мишљења, важних за јавност, али наравно није могао преживети упркос својој мегаломанској димензији“, Krivic 2000. Povzetek. 7 = Krivic 2000. Summary. 7.

<sup>115</sup> Чл. 42 Zakona o medijima Slovenije од 11. 5. 2001 (Zakon o medijih (ZMed), Uradni list RS 35/2001).

<sup>116</sup> Део 10.3.

„имплиците назначено“, „да се она на њега односи“, „да га се она тиче“, „да га се она дотиче“, „да га она погађа“, „да се о њему ради“, „да се на њега односи“, „да је одредив“, а да и не идем даље са тиме „да је нападнут“, „да му је право или интерес повређен“, „да је увређен или оклеветан“ и др.<sup>117</sup> Одговор се, дакле, увек тиче информацијом довољно одредивог лица, док је у свејугословенском и словеначком одговору титулар је баш било ко, на начин популарне тужбе (*actio popularis*). Без те индивидуалности информације (којим од начина је она била изражена) нема у приватном медијском праву субјективних права спрам медија. Свејугословенско и словеначко право одговора задовољавају се тиме да објављена информација, на коју се има право реаговања, нема баш никакву индивидуалну повезаност са титуларом, баш никакву с њим индивидуалну копчу. Надаље, титулар таквог права одговора је замишљени претендовани јавни функционер, који у јавном интересу и јавности ради, има нешто да доказивим наводима битно оповргне, исправи и допуни у односу на било коју објављену информацију. Осим тога, да би одговарао минимум-појму института одговора, словеначком одговору је препрека то што му је услов да одговор служи доказивим наводима о битном оповргавању, исправљању и допуњавању објављене информације.

## 12. САМО ЧИЊЕНИЧНИ ИЛИ И ВРЕДНОСНИ ИСКАЗИ

1. Када се године 1831. баденски закон о штампи придружио француском, то није била само добродошла принова у тада тако малу породицу института одговора, него и једна прва велика подела у историји породице института одговора по једној линији која и данас делује: свет права одговора се од тада надаље почео делити на државе тзв. *романског* и тзв. *германског система одговора*, а разврставање по тој линији и данас делује. У германском систему одговора реаговати се може само

<sup>117</sup> Налазим да бар ови изрази спадају међу оне који творе најшири круг ималаца активне легитимације за тражење објављивања одговора на примарну информацију: „означен“, „имплицитне означен“, „да се информација на њега односи“, „да га се тиче“, „да га се дотиче“, „да га погађа“, „да је с њим у вези“, „да је информација с њим повезана“, „да је препознатљив“, „да се о њему ради“, „да је одредив“ и др. Наравно, тумачи могу свакоме од тих израза дати што уже што шире значење. Тако су се у Француској, поводом чл. 13, ст. 1 Закона о слободи штампе, судови и писци разилазили о томе да ли „назначен“ у информацији значи што и „погођен“ – „mise en cause“, или тај израз представља додатни услов за имање права одговора и активну легитимацију. Видети у Koch 1995, 24–25.

чињеничним тврдњама и само на чињеничне тврдње (краће, али мање прецизно: чињеницама на чињенице). Француско право одговора, и сва друга која га у томе следе, и даље чувају највећу ширину и најлакше услове за стицање, имање и вршења права одговора и у погледу тога што одговор може да садржи и чињеничке тврдње и вредносне тврдње поводом и чињеничних тврдњи и вредносних тврдњи. Сваким од до сада више од 20 законских медијских закона из Србије и Југославије,<sup>118</sup> од првог до најновијег, био је дозвољен одговор (звао се тај одговор или исправка) једино по принципу: само чињеничне тврдње само поводом чињеничних тврдњи. Германски систем права је конструисан по формули: само чињеничне тврдње против само чињеничних тврдњи, а романски по формули: било чињеничне било вредносне тврдње поводом било чињеничних било вредносних тврдњи.

Тако ствар стоји и сада у свим негдашњим југословенским државама.

Константиновић (1927b, 203, *passim*), као присталица француског, најширег права одговора – „Право одговора мора се признати, без икаквог услова, свакоме који је ма којим поводом био поменут у неком дневном листу или повременом спису“; „Право одговора произилази, у главном, из елементарне идеје, да нападнутоме треба дозволити да се брани истим средствима којима је и нападнут. Њега треба дати свакоме који је изведен путем штампе пред публику на ма који начин, у ма ком виду и у ма ком циљу“ (Константиновић 1926b, 886) – није се бавио том разликом чињеничних и вредносних тврдњи као ограничавајућим чињеницом права одговора, упркос томе што су тадашњи домаћи закон и сви претходни закони о штампи ограничавали одговор на чињеничне тврдње, тако и сва литература, а ни пракса судова од тога није одступала.

<sup>118</sup> *Закон о печатњи (штампи) Србије 1870. (измене и допуне 1875. и 1879), Закон о штампи“ Србије 1882 (1884, 1898), Закон о штампи Србије 1901, Закон о штампи Србије 1904. (1907), Закон о штампи Краљевине СХС 1925 (1929, 1931), Закон о штампи Југославије 1945, Закон о потврди и изменама закона о штампи Југославије 1946, Закон о штампи и другим видовима информација Југославије 1960. (1965, 1965, 1974), Закон о штампи и другим видовима информација Војводине 1971 (1974, 1977), Закон о штампи и другим видовима информација Косова 1980, Закон о јавном информисању Србије 1973 (1975, 1977, 1978), Закон о јавном информисању Србије 1982, Закон о јавном информисању Војводине 1982, Закон о јавном информисању Косова 1988, Закон о јавном информисању Војводине 1989, Закон о јавном информисању Србије 1991, Закон о јавном информисању Србије 1998, Закон о јавном информисању Југославије 2001, Закон о јавном информисању Србије 2001, Закон о јавном информисању Србије 2003. (2005, 2009, 2010), Закон о јавном информисању и медијима Србије 2014 (2015, 2016).*

Као што у Француској нема залагања за свођење одговора на чињеничне тврдње,<sup>119</sup> тако ни у Немачкој нема снажније заступљених идеја да се подручје примене одговора прошири са чињеничних исказа и на вредносне тврдње.<sup>120</sup>

Сажећу шта се наводи у корист романског система: – Наводи се да је једноставнији од германског јер уопште не изискује да се информација квалификује да би се утврдило да ли у конкретном случају постоји право одговора. – Једноставнији је јер не тражи да се дефинишу кључне категорије чињеничне и вредносне тврдње. – Једноставнији је пошто не постоји сагласност о критеријуму за разликовање чињеничних и вредносних исказа. Једноставнији је јер и ако се одреди критеријум, редовно постоји несагласност о конкретном случају. – У пракси се није потврдила бојазан медија да ће се преоптеретити одговорима са вредносним исказима. – Захваљујући томе што су и вредносни искази предмет права одговора, не ограничава се полемика у важним темама, нарочито политици, привреди, уметности, књижевности.

У оптицају су ови аргументи у корист германског система: – Једноставност романског система ни судска пракса ни теорија није сматрала разлогом за напуштање германског система. – У бројним случајевима вредносних исказа одговор не долази у обзир већ по природи ствари (на пример, због саморекламирања, непристојности и неуљудног одговора). – Преоптерећеност медија одговорима као вредносним исказима. – Отежавање да медији остваре своје редовне задатке оптерећеношћу бројем вредносних исказа. – Одговори са вредносним исказима омогућују лицима да дођу на медије иако по новинарским мерилима то не би ни могли, чиме постају наметнути сарадници медија. – Одговори са вредносним исказима где не постоји ни теоријска могућност убеђивања друге стране и публике и доказивања ичега. – У бројним случајевима вредносни искази се не односе на некога индивидуално а за сваки одговор је законски услов да се он дотиче одређивог лица. – Пошто је по закону недопуштен одговор чија је неистинитост очигледна, одговор се не може правдати немогућим вредносним исказом. – Ничим се не могу правдати одговори са вредносним исказима који су свима слободни.

<sup>119</sup> Разликовање чињеничних тврдњи и вредносних исказа има велики (и практични) значај за примену оног дела француског Закона о слободи штампе из 1881. којим се уређују односи поводом дифамације (деликти *injure* и *diffamation* – увреде и клевете), али не за део Закона којим се уређује право одговора.

<sup>120</sup> Видети, на пример, Haase-Becher 1970, 184–190; Dewall 1973, 133–135; Kreuzer 1974, 98–112; Schwerdtner 1976, 340–342; Stürner 1990, 107; Koch 1995, 2, 94–125, 155; Stuhlmann 2001, 179–181.

За разлику од првог документа Савета Европе из 1974. који се односи на право одговора појединаца, правних лица и тела повређених дифаматорним чињеничним и вредносним исказима,<sup>121</sup> препорука Савета министара 2004 говори о праву одговора који се тиче нетачних и погрешних чињеничних исказа, с тим што је остављено чланицама да ли ће право одговора проширити и на вредносне тврдње.<sup>122</sup> Што се тиче Европске уније, директива о Телевизији без граница<sup>123</sup> из 1989. односи се на право одговора (или друга еквивалентна правна средства) лица повређених дифаматорним чињеничним исказима. Директивом о аудиовизуелним медијским сервисима<sup>124</sup> из 2010. препоручено је проширење подручја примене и на онлајн садржаје. Стразбуршки суд се бавио у оних неколико случајева правом одговора, али у средишту проблематике није било разликовање чињеничних и вредносних тврдњи. Међутим, Суд у случају *Kaperzynski v. Poland*, одлучујући да је предметна изречена санкција због необјављивања одговора несразмерна а није неопходна у демократском друштву, истовремено је исказао „да право на одговор, као важан елемент слободе изражавања, спада у делокруг члана 10. Конвенције“ и да право одговора „проистиче из потребе не само да се може оспорити неистинита информација, већ и да се обезбеди плуралитет мишљења, нарочито о питањима од општег интереса као што су књижевна и политичка дебата“.<sup>125</sup>

Без обзира на речене препоруке, директиве и одлуке Стразбуршког суда, у кругу држава Савета Европе и Европске уније налазимо, као и иначе широм света, довољно примера да коегзистирају и романски и германски систем права одговора.

<sup>121</sup> Council of Europe Committee of Ministers Resolution (74) 26 on the Right of Reply – Position of the Individual in Relation to the Press (Adopted by the Committee of Ministers on 2 July 1974, at the 233rd meeting of the Ministers’ Deputies).

<sup>122</sup> Recommendation Rec (2004)16 of the Committee of Ministers to member states on the right of reply in the new media environment (Adopted by the Committee of Ministers on 15 December 2004 at the 909th meeting of the Ministers’ Deputies).

<sup>123</sup> Television without Frontiers Directive – Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. Audiovisual Media Services Directive – Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services.

<sup>124</sup> Audiovisual Media Services Directive – Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services.

<sup>125</sup> Апл. бр. 43206/07, одлука од 3. априла 2012, став 66.

2. Већина европских правних поредака прихвата германски систем (видети Koltay 2013, 82). Али постоје и неки *прелазни облици између романског и германског система* у једној држави, углавном за поједине групе информација: белгијски Закон о одговору из 1961. и нови из 1977. допуштају одговор на критике научне и уметничке када је реч о чињеничним тврдњама или вређајућим садржајима, а за све остале случајеве права одговора свеједно је да ли је реч о чињеничним или вредносним исказима.<sup>126</sup>

### 13. ФУНКЦИЈА И ПРИРОДА ПРАВА ОДГОВОРА

1. Чему служи институт одговора – о томе постоји неколико десетина доиста различитих објашњења у којима је увек предњачила немачка правна књижевност.<sup>127</sup> Нека су из времена када је право одговора третирано као кривичноправни институт, нека су каснија, као грађанскоправни институт, нека су испрва третирана као јавноправни институт, потом као грађанскоправни институт или као и мешовит. Уочио сам да та објашњења – звали их теоријама или доктринама о функцијама института одговора – нису само доиста разна него се једна те иста теорија употребљава за објашњење разних група случајева употребе права одговора. Уочио сам и као разлику да неки писци све случајеве употребе, дакле, цео домен примене института одговора, објашњавају једном једином функцијом, док остали писци две или више група случајева разумевају као објашњења различитих доктрина.

Константиновић је помоћу четири функције објашњавао четири разне групе свих случајева употребе права одговора (1927а, 128–129, 131–132). У случајевима увреде и клевете вршење права одговора је видео као израз права нужде (1927а, 129–131); приватна правда је његово објашњење за право одговора у случајевима допуштене критике (1927а, 130–131); употреба права одговора у случајевима искрене и неискрене похвале сматрао је изразом принципа да нико није принуђен да прими поклон који му се чини (1927а, 131); „и поред тих различитости сви случајеви права одговора имају један даљи заједнички основ и објашњавају се једном истом основном идејом“. [...] „Право одговора има, у сваком случају његове употребе, за циљ да одржи равнотежу између супротних активности и интереса.“ [...] „Оно је израз потребе да

<sup>126</sup> Видети део 10.3.

<sup>127</sup> За преглед теорија видети Köbl 1966, 78–119; Vodinelić 1975а, 18–39; Löffler, Ricker 1978, 109–111.



се воспостави равнотежа између оних које преставља лист и лица именованог у неком чланку тог листа. Од те две стране, појединца и штампе, несразмерно је јача ова последња. Равнотежа, која треба да влада између њих, може бити повређена само од ње.“ [...] „Право одговора које треба да поврати поремећену равнотежу, појављује се као гаранција против те велике друштвене силе коју преставља штампа.“ [...] „Оно је средство одбране појединаца против свемоћи штампе, брана од њене тираније.“ (1927а, 132).

Константиновић се определио за знане теорије (теорије нужне одбране, приватне правде, средство враћања поремећене равнотеже) за три групе случајева употребе права одговора. Када је реч о праву одговора на случајеве похвала, свеједно да ли су похвале које не годе или годе, срећемо Константиновића као чистог цивилисту који је са оригиналном тезом хтео да једно правило из домена грађанскоправних послова пренесе на терен који није ни уговорни ни уопште правни однос. Међутим, право идентитета (које тада још није имало то име, нити било које друго име)<sup>128</sup> једноставније тумачи тим правом личности правне реакције на похвалне тврдње, између осталог, и право одговора на похвалне тврдње (Водинелић 1974а, 364).

Испрва се разумевало да право одговора служи као средство одбране лица у вези са тврдњама нападима на лице, посебно повредама на част и углед и других добара личности путем штампе, било да потичу из саме штампе, било од других лица чије се информације штампом преносе. Пошто то очигледно није могло бити спојиво са тиме да право одговора није условљено баш никаквим нападом и повредом, како доказивањем недопуштености пред судом, тако и оспоравањем, а посебно и неистинитошћу и другим видовима некоректних информација, то се правно добро коме служи право одговора морало тражити на некој страни и у виду теорија које нису тако једноставно неодрживе.

---

<sup>128</sup> *Friedrich Kitzinger* је утемељивач не само теорије о приватноправној природи права одговора него и теорије да је то право једно право личности и да оно служи оном добру личности за које он изричито каже да нема посебно име: право одговора служи интересу лица да се у штампи ништа нетачно не тврди о њему: „Онакав какав јесам, хоћу и да као такав важим, да се оно што сам учинио и доживео може о мени рећи, али ништа друго што нисам учинио нити доживео.“ Kitzinger 1907, 883; видети и Kitzinger 1920, 67–69, 73. Том праву личности знатно накнадно је дато име право идентитета, а потом и неки други називи. Видети Köbl 1966, 81–84, 109–112; Водинелић 1974а, 349–366, 359–360; Vodinelić 1975а, 31–43.

Сада се и у Француској право одговора схвата као право личности, чешће без, а ретко са ближним спецификавањем које право личности је посреди. На пример, људско достојанство и лични идентитет или заштита поштовања права личности (Auby, Ducos-Ader 1982, 497; Kayser 1995, 85; Koch 1995, 95–96). У Немачкој је често да је право одговора израз општег права личности, није ретка комбинација права личности и слободе изражавања, а међу чешћима се раније сретало право идентитета (Koch 1995, 96; Sedelmeier 1997, 612; Prinz, Peters 1999, 372).

2. У време писања Константиновићеве студије устав није гарантовао право одговора, а оно је први пут постало уставна категорија у Уставу Југославије 1963. (чл. 40, ст. 6)<sup>129</sup> и потом је зајемчено и у свим будућим овдашњим уставима. У Србији је право одговора законом детаљно уређено (последњи пут Законом о јавном информисању и медијима 2014, чл. 83, 85–90, 92–94, 96–99, 112, 117, 123, 126, 130), а оно је у важећем *Уставу Србије из 2006. директно, и са тим називом, зајемчено* (чл. 50, ст. 4).<sup>130</sup> *А да није зајемчено Уставом, у Србији би се могло наћи неколико уставних основа за то право.* Рецимо, у Немачкој је помоћу споја јемства слободног развоја личности, људског достојанства и слободе изражавања (чл. 2 и 1 Бонског устава) судство развило право одговора као неписано уставно право (видети, уместо многих, Sedelmeier 1997, 612). Код нас би се право одговора такође могло сматрати, с једне стране, изразом права свакога на слободан развој личности и на самоодређење како да се путем одговора информативно представи другима и јавности поводом информације медија која се њиме бави (на основу чл. 23, ст. 2. Устава Србије из 2006);<sup>131</sup> с друге стране као израз права свакога на слободу изражавања и изражавања одговором путем медија поводом информације медија која се њиме бави (на основу

<sup>129</sup> „Зајемчено је право на исправку објављене информације којом се наноси повреда праву или интересу човека или организације.“

<sup>130</sup> Устав Србије 2006, „Слобода медија“. Члан 50, ст. 4: „Остваривање права на исправку неистините, непотпуне или нетачно пренете информације којом је повређено нечије право или интерес и права на одговор на објављену информацију уређује се законом.“ – Повеља о људским и мањинским правима и грађанским слободама СЦГ 6/2003. „Слобода медија“. Члан 30, ст. 3: „Свако има право на исправку објављене неистините, непотпуне или нетачно пренете информације којом је повређено његово право или интерес, у складу са законом.“ Ст. 4: „Свако има право на одговор на информацију објављену у медијима, у складу са законом.“

<sup>131</sup> Чл. 23, ст. 2: „Свако има право на слободан развој личности, ако тиме не крши права других зајемчена Уставом.“

чл. 46, ст. 1);<sup>132</sup> и, с треће стране, као израз права сваког бића са људским достојанством које би без одговора било сведено на објект медија који се њиме бави (на основу чл. 23, ст. 1).<sup>133</sup>

3. Ако се послужимо једном систематиком субјективних права, *право одговора није примарно право личности*, каква су нпр. право на част и углед, приватност, идентитет, име и др., него је једно *секундарно право*, средство заштите права личности – један *захтев права личности (личноправни захтев)*, каква су, на пример, право опозива, право исправке, право накнаде штете и др. које подразумевају да је примарно право повређено. Међутим, као што право одговора није једно самостално, посебно примарно право личности, тако оно *није засновано ни на једном посебном примарном праву личности*. Разлог је овај: да се право одговора стекне, има и врши *није услов да се има неко примарно право личности (ни било које друго примарно право, било оно неимовинско или имовинско) чијој заштити би право одговора служило у случају повреде тог или тих права примарном информацијом*. И подела заштитних захтева на превентивне и реактивне није примењива ни на право захтева одговора јер *право одговора није уопште заштитни захтев* него је и са тог становишта један *sui generis захтев*.

Краће речено, *услов праву одговора уопште није повреда неког субјективног права пошто право одговора не служи заштити ниједном субјективном праву* (што је његов специфичан елемент минимум-појма права одговора).<sup>134</sup> *Право одговора може да буде повређено ако се законом основани захтев неосновано одбије, али само право одговора не проистиче ни из једног права ни из неке његове повреде*.<sup>135</sup> Пошто је право одговора захтев за објављивање одговора на примарну информацију која се тиче субјекта информације, доћи ћу касније, у 15. делу, и на неке друге аспекте његовог систематизацијског места.<sup>136</sup>

<sup>132</sup> Чл. 46, ст. 1: „Јемчи се слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје.“

<sup>133</sup> Чл. 23, ст. 1: „Људско достојанство је неприкосновено и сви су дужни да га поштују и штите.“

<sup>134</sup> Видети део 10.3.

<sup>135</sup> Видети разликовање несамосталних и самосталних захтева у Vodinić 2014, 217.

<sup>136</sup> Видети део 15.3.

#### **14. ИЗУЗЕЦИ ОД ПРАВА ОДГОВОРА: ЗЛОУПОТРЕБА ПРАВА ОДГОВОРА – НЕОПРАВДАНИ ИНТЕРЕС ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ ОДГОВОРА – КОМБИНАЦИЈА ЗАКОНСКЕ ЛИСТЕ ИЗУЗЕТАКА ОД ОДГОВОРА И ЗЛОУПОТРЕБЕ ПРАВА ОДГОВОРА**

1. У разним државама постоји што мањи, што већи број разлога због којих титулар нема право одговора односно не може да захтева да медиј објави захтевани одговор, а медиј није дужан да објави захтевани одговор. Што су малобројнији изузеци од права одговора, колико је шира обавеза медија да објави захтевани одговор, толико је шире право тражиоца објављивања одговора. И обрнуто. Од практичне важности је и то да ли терет доказивања разлога изузетка од права одговора лежи на титулару права одговора или је на медију.

У почетку, у Француској и другде закони нису садржали никакве изузетке када се нема право одговора, подразумевајући оне када одговор није испунио законом прописане услове (на пример, ако субјект информације после рока задодни са захтевом да се објави одговор). Судови и литература попуњавали су правне празнине о изузетима од права одговора. Један такав начин одређивања изузетака је примена француске доктрине злоупотребе права (*abus de droit*) на право одговора (2). Потом су се другде појавили и други начини одређивања изузетака од права одговора (3. и 4).

2. Како је француско право одговора у штампи законом било штуро уређено, судови су много тога морали сами да уреде све оно што је од конструкцијској значаја.

Између осталог, пракса судова је дала профил свим битним особинама права одговора. Између осталог, све *три карактеристике* тог права су њено дело: попуњавала је конструкцијске правне празнине и у погледу тога да ли право одговора уопште подлеже судској контроли и санкцији вршења права одговора. Да је право одговора „дискреционо“ право (*droit discrétionnaire*) значи да његов титулар то право врши по свом нахођењу, да слободно суди о томе како и са каквом садржином да га врши, на који начин и са каквим циљем.<sup>137</sup> Да је право одговора право на „леgitимну одбрану“ (*légitime défense*) значи да титулар своје

<sup>137</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 3. 5. 1923. Recueil Dalloz 1923 I 93; Cour de cassation – Chambre criminelle 22. 2. 1972 Recueil Dalloz – Sirey de doctrine, de jurisprudence et de législation 1972, Jurisprudence, 367; Cour d’appel Paris, 1 re Chambre administrative 13. 3. 1991, Recueil Dalloz – Sirey de doctrine, de jurisprudence et de législation 1991, IR, 120; Doré 1902 74; Koch 1995, 10.

право одговора врши на допуштен начин, а не да се брани од напада прекорачујући границе.<sup>138</sup> Да је право одговора „опште и апсолутно“ (*général et absolu*) право значи да његов титулар је баш свако који је назначен у штампи и да његов титулар то право има без икаквих специјалних интереса и ограничења.<sup>139</sup> Њихове карактеристике биће важне и за материју изузетака од права одговора и за злоупотребу права одговора.

Пошто законом нису прописани изузеци права на одговор, *Cour de cassation* је поставио *три разлога* када се може одбити објављивање захтеваног одговора: да је одговор садржине кажњиве, противне закону и моралу (*bonnes moeurs*),<sup>140</sup> да одговор повређује законски интерес трећих лица<sup>141</sup> и да одговор атакује на углед и част новинара,<sup>142</sup> а спорно је може ли се одбити захтевани одговор ако у неком случају не постоји довољна одговарајућа директна веза између одговора са садржином примарне информације.<sup>143</sup> *Злоупотреба права одговора* је такође закону била непознаница, чији је практични значај зависио и од ставова према три битне карактеристике тог права, а и од става о томе да ли злоупотреба права може да се уврсти међу изузетке права одговора.

<sup>138</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 8. 2. 1850, Recueil Dalloz 1850 I 69; Cour de cassation – Chambre criminelle 29. 6. 1965, Gazette de palais 1965 II 195; Koch 1995, 9–10.

<sup>139</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 27. 11. 1845, Dalloz Périodique 1846, I, 12; Cour de cassation – Chambre criminelle 3. 5. 1923, Recueil Dalloz 1923, I, 93; Cour de cassation – Chambre criminelle 21. 7. 1955, Juri-Claasseur périodique 1956, II, 9245; Koch 1995, 8–9.

<sup>140</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 8. 2. 1850, Recueil Dalloz 1850, I, 69; Cour de cassation – Chambre criminelle 1. 7. 1954, Recueil Dalloz 1954, J, 665; Cour de cassation – Chambre criminelle 20. 1. 1987, Bulletin de la chambre criminelle de la Cour de cassation 1987 n° 28; Doré 1901, 596; Biolley 1963, 48; Koch 1995, 35.

<sup>141</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 8. 2. 1850, Recueil Dalloz 1850, I, 69; Cour de cassation – Chambre criminelle 20. 1. 1987, Bulletin de la chambre criminelle de la Cour de cassation 1987 n° 28; Cour de cassation – Chambre criminelle 27.1993, Semaine juridique 1993, IV, n° 791, Doré 1901, 107; Biolley 1963, 48.

<sup>142</sup> Cour de cassation – Chambre criminelle 20. 1. 1987, Bulletin de la chambre criminelle de la Cour de cassation 1987 n° 28; Cour de cassation – Chambre criminelle 27.1993, Semaine juridique 1993, IV, n°791, Biolley 1963, 48; Koch 1995, 35.

<sup>143</sup> Cour d’appel Dijon 30. 12. 1904, Dalloz Périodique 30.12.1904; Cour d’appel Paris 11 e Chambre A. 25. 1. 1989, Gazette du palais 1992, Somm. 193, Cour de cassation – Chambre civile 27.1.1993, Semaine Juridique 1993, IV, n° 791, Auby, Ducos-Ader 1982, 509; Biolley 1963, 47; Koch 1995, 43.

На почетку су *Cour de cassation* и неки писци сматрали да право одговора није подесно да буде злоупотребљено јер је то неспојиво са ставом суда и литературе да је право одговора једно „опште и апсолутно“ (*général et absolu*) чије би вршење било неподложно судском преиспитивању и контроли из угла којем циљу служи (Biolley 1963, 74. Koch 1995, 46). Никада није заокружена доследна позиција према злоупотреби права одговора и њеној судској контроли.

Институт забране злоупотребе права и институт права одговора имали су у Француској неке неочекиване паралелне линије развоја: оба института су врхунац највећег интересовања доживели при смени векова и у прве две следеће деценије 20. века, а неразрешени спорови из тога доба прате оба института и данас, само још сложенији.

У првих петнаест година 20. века у Француској је одбрањено 10 докторских дисертација о праву одговора, као никада потом (Maze 1900, 198; Jaubert 1901, 276; Doré 1902, 277; Boissel 1903, 127. Nicolaÿ 1911, 148; Gallas 1912, 167; Clérissé 1913, 169; Touissaint 1913, 132; Prunet 1920, 176; Vautard 1925, 173). Отприлике у исто време написано је ништа мање од неколико десетина расправа о злоупотреби права, а Жорж Рипер (Georges Ripert) је до 1913. године већ пребројао 18 дисертација, а и већи број мањих радова водећих француских правника, што такође никада није поновљено (Ripert 1927, 151).

Право одговора никада није спадало међу најизразитије материје са становишта института забране злоупотребе, ни онда када је у доктрини злоупотребе права владала деликтноправна концепција злоупотребе права као штетног догађаја, поготово у суседским односима права непокретности и радноправним односима, а ни онда када је у новије време тежиште пренето на уговорне односе (Eichenhoffer 2019, 236).

Што се тиче злоупотребе права одговора, француски судови и литература ретко квалификују захтев за објављивање одговора као злоупотребу права одговора (Biolley 1963, 72, 73; Koch 1995, 47, 49, 132) и тек деведесетих година 20. века почела је више да се примењује доктрина *abus de droit* у материји одговора (Bigot 2020, 73; Koch 1995, 46–47). На пример, лице именовано у информацији захтева објављивање одговора само да би тиме у новинама скренуло пажњу на себе и сопствене политичке погледе, иако нема никакве примедбе на објављени податак о броју гласова које је добио на изборима;<sup>144</sup> захтев да се објаве два одговора на поновљену исту информацију и са истом садржином података, мада је други одговор излишан а представља злоупотре-

<sup>144</sup> Tribunal correctionnel Seine, 9. 3. 1953, Gazette du palais 1953, I, 387.

бу права одговора;<sup>145</sup> као вршење права одговора квалификована је злоупотреба права одговора када је један професор права тражио објављивање одговора зато што је цитиран у једном правничком часопису као да заступа неко другачије мишљење.<sup>146</sup> Судови и литература врло уздржано одбијају захтеве за објављивање одговора као злоупотребу права држећи се учвршћеног става *Cour de cassation*-а (без икакве одредбе закона о томе) да је право одговора *droit discrétionnaire, légitime défense, droit général et absolu*, дакле, једно неограничено право и да пракса начелно не може томе да додаје неке посебне услове када их већ није предвидео законодавац. Води се рачуна при томе и да се имаоцу захтева за објављивање одговора не ограничава право на слободно изражавање мишљења (Koch 1995, 132, 47). На пример, неки писци су сматрали да право одговора као једно дискреционо право не може бити злоупотребљено (Mazeaud, Tunc 1965, 542). Неки судови држе да суд може да контролише и да утврди да одговор не одговара циљу одговора,<sup>147</sup> а већина писаца држи да и право одговора подлеже провери са становишта злоупотребе права ако тиме не дира у неограничену карактеристику права одговора (Perraud-Charmantier 1930, 371–373; Biolley 1963, 72). Нижи судови су заузимали ставове које је *Cour de cassation* одбио као доследни бранилац сва три најкарактеристичнија својства права одговора који иначе никада нису била законом постављена.

Једна од најинтензивније разматраних материја права одговора је *изузетак права одговора на уметничку, књижевну или научну критику* (Doré 1902, 135–138; Perraud-Charmantier 1930, 134–208, 403–452) и злоупотреба права одговора поводом критика. Институт злоупотребе права и институт права одговора срили су се и у једном познатом судском спору поводом права објављивања одговора на једну позоришну књижевну критику. Тај спор је запао за очи и Константиновићу (1927b: 209–210). О неподесности критике, научне, књижевне и уметничке да буде предмет права одговора можда је најразматранија материја одговора. Генерално, сводило се на то да ли је право одговора једно тзв.

<sup>145</sup> *Cour de cassation – Chambre criminelle* 6. 11. 1956, *Bulletin de la chambre criminelle de la Cour de cassation* 1956, n° 712; *Cour d’appel Paris* 4. 10. 1961, *Recueil Dalloz* 1962, *Somm.* 11; *Biolley* 1963, 61.

<sup>146</sup> *Tribunal de grande instance Paris*, 27. 5. 1988, *réfère*, *J.C.P.* 1988, II, 21079; *Cour d’appel Paris*, 1 re *Chambre*, 13. 7. 1988, *Gazzete du palais* 1988, J, 743; *Koch* 1995, 49.

<sup>147</sup> Међу такве одлуке спада и она о којој је писао у својој студији Константиновић 1927b, 209: *Cour d’appel Paris* 24. 11. 1922, *Dalloz Périodique* 1922, 129.

апсолутно и дискреционо субјективно право (*droit discrétionnaire, droit général et absolu*) чији титулар не подлеже никаквим ограниченим условима вршења, сам бира да ли ће право вршити, на који начин и са којим циљем, да у вршењу права не подлеже ни контроли суда, или је пак право одговора једно тзв. релативно субјективно право јер подлеже, као и друга већина субјективна права, забрани злоупотребе права, па суд може да контролише и његово вршење. Константиновић (1927b: 212–213) се определио за релативни карактер права одговора и његову подложност забрани злоупотребе. Његово бављење питањем злоупотребе права одговора 1926–1927. свакако је релевантна допуна његовим ставовима о злоупотреби права 1925. године (Константиновић 1925, 169–189). Док је иначе злоупотреба права била једна од највећих цивилистичких тема тог доба, у чији се француски талас дисертација укључио и професор Нинко Перић (1886–1961),<sup>148</sup> професор Константиновић је на примеру права одговора отворио у правној књижевности региона питање незлоупотребљивих субјективних права.

Иначе, ретки су грађански законици који уопште садрже *општу посебну одредбу о незлоупотребљивим субјективним правима* уопште.<sup>149</sup> Грађански законик Холандије 1992. изричито одређује да „из природе права може следити да се оно не може злоупотребити“, чл. 13:3, ст. 3. И они ретки грађански законици који садрже одредбе о праву одговора, немају специјалну одредбу ни о злоупотребљивости ни о неузлоупотребљивости права одговора. Израз злоупотреба права одговора не среће се у законима о медијима. Закони о медијима немају ни правила о забрани злоупотребе права одговора, а ни правила о неузлоупотребљивости права одговора. То важи и за Француску иако су из ње потекле и *abus de droit* а и *droit de réponse*. Судска пракса и правна књижевност јесу ексклузивни домени бављења злоупотребом права одговора и незлоупотребљивости тог права.

За разлику од француског модела, у многим другим државама законом су одређени изузеци када се нема захтев за објављивање одговора. У Француској неизвесност прати чак неке случајеве који су у многим другим државама традиционални разлози искључења одговора: неуљудан одговор, дифаматоран одговор, одговор којим се неко понижава због политичких ставова, одговор који би изазвао грађанскоправну одго-

<sup>148</sup> Вид. Перић 1912, 155.

<sup>149</sup> О разлозима незлоупотребљивости права као изузетку, видети Vodinić 1997, 174–176.



ворност медија, одговор коме је сврха саморекламирање титулара, одговор на званичну расправу у скупштини, одговор који садржи очигледно неистините тврдње и други (Koch 1995, 34–44).

3. Француски институт забране злоупотребе права није једини начин којим се одређују изузеци од стицања, имања, губитка и вршења права титулара. У упоредном праву налазимо бар два друга института чији су резултати функционално слични забрани злоупотребе права: немачки начин путем непостојања оправданог интереса за објављивање одговора и домаћи начин као комбинација законске листе препрека за спречавање објављивања одговора и супсидијерна забрана злоупотребе права одговора.

У готово двестогодишњем постојању немачког института права одговора скупило се искустава из разних аспеката и разних елемената права одговора, па између осталог и у погледу разлога који спречавају да се објави одговор. Једна таква препрека објављивању захтеваног одговора јесте непостојање оправданог интереса субјекта информације да се објави његов захтевани одговор. У већини немачких закона о медијима изричито се захтева *оправдани интерес за објављивање одговора* (*berechtigtes Interesse*).<sup>150</sup> На подручјима примене свих оних медијских закона који не садрже такву одредбу, оправдани интерес за објављивање одговора важи као општи правни принцип.<sup>151</sup> Укратко, постојање оправданог интереса за објављивање одговора је позитивни услов за свако вршење права одговора, док је непостојање таквог интереса негативни услов за усвајање захтева да се објави захтевани одговор. Уз то, законска је и одредба да субјект информације не доказује оправдани интерес за објављивање одговора него медиј истиче приговор и доказује да субјект информације нема оправдани интерес.<sup>152</sup> Мада се недостатак оправданог интереса понекад назива и злоупотребом права одговора,<sup>153</sup> за тим не постоји потреба јер се законском фигуром оправданог интереса остварује све оно што би био посао злоупотребе права да нема важеће одредбе о оправданом интересу.

<sup>150</sup> И немачки Нацрт из 1959 § 20, ст. 2: „Захтев не постоји: 1. ако је одговор очигледно неистинит или ако из неког другог разлога не постоји оправдани интерес за објављивање; [...]“

<sup>151</sup> Bundesgerichtshof NJW 1965, 1230 (Bamfolin); Prinz, Peters 1999, 365; Sedelmeier 1997, 619; Löffler, Ricker 1978, 123; Köbl 1966, 67.

<sup>152</sup> На пример, Закон о штампи Берлина од 16. 6. 1965, § 10, ст. 2; Закон о штампи Бремена од 16. 3. 1965, § 11, ст. 2, т. 1; Закон о штампи Рајна-Фалца од 14. 6. 1965, § 11, ст. 2, т. 1; Закон о штампи Северне Рајне – Вестфалије од 11. 1. 1988, § 11, ст. 2. Видети списак закона, Sedelmeier 1997, 619.

<sup>153</sup> Köbl 1966, 67; Dewall 1973, 35; Seitz, Schmidt, Schoener 1980, 61.

Отуда разлика што у француском третману злоупотреба права није изричита законска препрека за објављивање одговора, а у немачком третману изричитог законског услова да постоји оправдани интерес за објављивање одговора без потребе да се понашање субјекта информације квалификује као злоупотреба права одговора. Немачки изрицити законски оправдани интерес је услов за право одговора, а неоправдани интерес препрека и изузетак од права одговора; француска злоупотреба права није изрицити законски услов за право одговора али је у неким одлукама судова и литературе који може да ограничи битне карактеристике права одговора као апсолутног и дискреционог права. Да нема немачке ни посебне законске одредбе о оправданог интереса као услову одговору и да се оправдани интерес не сматра у пракси и литератури правним начелом за (свако субјективно право и за) свако право одговора, тек тада би се очекивало да се вршење права одговора посве уклопи у немачки начин третирања злоупотребе права као општег правног начела и забране злоупотребе права као општег ограничења субјективних права.<sup>154</sup>

„Оправдани интерес“ лица на које се односи објављена информација неодређен је правни појам. Конкретизује се у сваком појединачном случају. Судови и литература налазе да не постоји оправдани интерес субјекта примарне информације за објављивање одговора, на пример: када се одговор разликује од примарне информације само у некој безначајној тачки;<sup>155</sup> када се одговором оспорава безначајна примарна информација;<sup>156</sup> када се одговор односи на примарну информацију у којој је речена очигледна неистина или када је већ сама новина објављену информацију означила као очигледну неистину (Löffler, Ricker 1978, 123); када је одговор очигледно неистинит (Löffler, Ricker 1978, 123; Sedelmeier 1997, 620); када је примарна информација истинита али је одговор непотпун па ствара погрешну представу да је примарна информација неистинита;<sup>157</sup> када је објављен одговор на информацију чија је неистинитост утврђена правноснажном одлуком или о чијој је истинитости у току поступак по тужби за понављање, уклањање, утврђење или друга тужба у којој је приватност или повреда права услов (Löffler, Ricker 1878, 124; Sedelmeier 1997, 621); када је

<sup>154</sup> О немачком општем начелу забране злоупотребе права и општем ограничењу субјективних права, видети на пример Eichenhoffer 2019, 236.

<sup>155</sup> Oberlandesgericht Hamburg ArchPR 1970, 81; Löffler, Ricker 1978, 123; Oberlandesgericht Hamburg ArchPR 1970, 81; Sedelmeier 1997, 619.

<sup>156</sup> Oberlandesgericht Köln AfP 1989, 566; Prinz, Peters 1999, 365; Sedelmeier 1997, 619.

<sup>157</sup> Oberlandesgericht Hamburg ArchPR 76, 64; Sedelmeier 1997, 620.

субјект информације већ имао довољно прилику у одговору да се изрази поводом примарне информације (Seitz 2008, 760); када је став субјекта примарне информације већ садржан у примарној информацији, па он нема оправдани интерес да у одговору понови став;<sup>158</sup> када субјект примарне информације захтева објављивање одговора само ради пословне рекламе или својих политичких ставова;<sup>159</sup> када субјект информације нешто изјави у интервјуу, а у одговору тврди супротно реченом (Seitz, Schmidt, Schoener 1980, 63).

4. Важећи домаћи закон о Јавном информисању и медијима 2014<sup>160</sup> садржи 19 разлога за необјављивање захтеваног одговора, чл. 98.<sup>161</sup> Одредба је резултат историјског и упоредног прегледа свих доступних

<sup>158</sup> Oberlandesgericht Hamburg Beschluß 21. 4. 1977 – 7 U 86/97; Prinz, Peters 1999, 366.

<sup>159</sup> Landesgericht München I, ArchPR (V) 30–31, Seitz, Schmidt, Schoener 1980, 51.

<sup>160</sup> Службени гласник РС 83/2014, чл. 83, 85–90, 92–94, 96–99, 112, 117, 123, 126, 130. Одредбе се не разликују од одредаба о праву одговора из Закона о јавном информисању из 2003. године.

<sup>161</sup> Службени гласник РС 2014, „Разлози за необјављивање одговора“. Чл. 98: „Одговорни уредник није дужан да објави одговор, односно суд неће наредити одговорном уреднику да објави одговор: 1) ако је одговор поднело лице на које се информација не односи или друго неовлашћено лице; 2) ако је већ објављен одговор исте садржине неког од овлашћених лица; 3) ако је у истом медију у другом, једнако вредном облику већ објављена реакција овлашћеног лица исте садржине (као интервју, изјава и друго); 4) ако није правноснажна окончана парница ради објављивања раније поднетог одговора на исту информацију; 5) ако у захтеву за објављивање одговора подносилац није навео своје име и адресу, односно назив и седиште, као и ако није потписао одговор лично, односно ако уз одговор који је поднет преко пуномоћника није приложено специјално пуномоћје; 6) ако се одговор не односи на информацију на коју подносилац тврди да одговара; 7) ако није означена информација на коју се одговара (наслов информације, број и страница новина где је објављена, назив емисије и време емитовања и сл.), а одговорни уредник не може да утврди на коју се информацију односи; 8) ако се одговор односи на мишљење, а не на тврдњу о чињеницама, или ако одговор не садржи тврдњу о чињеницама, већ мишљење; 9) ако се одговором не оспорава истинитост, потпуност или тачност преноса информације, као и ако се одговор односи на информацију која може бити неистинита, непотпуна или нетачно пренета, али не повређује право или интерес лица; 10) ако одговор није на језику на којем је објављена информација на коју се одговара, нити је накнадно преведен на тај језик; 11) ако је одговор непримерено дужи од информације, а подносилац га не скрати у року за подношење одговора; 12) ако је одговор поднет по истеку рока за подношење одговора; 13) ако је одговор нечитљив, неразумљив или бесмислен, а није уређен пре истека рока за подношење одговора; 14) ако објављивање одговора због његове садржине може изазвати забрану дистрибуције информације, казнену или грађанско-правну одговорност; 15) ако је већ објављена исправка исте информације на коју се одговара

решења разлога за необјављивање одговора и на крају резултат избора оних разлога на основу одмеравања добрих и лоших страна сваког појединог разлога као изузетка за право одговора. Образовање те листе, у ствари, једним је делом последица изузетака од права одговора и темељи се и на упоредноправним искуствима праксе и теорије примера не само злоупотребе права одговора него и непостојања оправданог интереса за објављивање одговора.

Што је законска листа дужа, већа је и сигурност, и за субјекте информације, и за медије, и за судове. Упоредно право и историја показују да ако нема законске листе изузетака, упорно се одржавају и у пракси и у теорији размимоилажења о позицији неког могућег изузетка. Формиране листе изузетака резултати су прикупљених искуства, што се тиче аргумената за или против неког изузетка. Можда би се смело и претпоставити да ауторитарним режимима одговара што мањи број изузетака од права одговора, а поготово оних изузетака којима се најлакше може у пракси манипулисати.<sup>162</sup>

У свим домаћим законима од 1881. до републичких и покрајинских седамдесетих година 20. века, одређиван је као један изузетак од права одговора „неуљудни“ одн. „неучтив и увредљиви“ написани одговор, а међу њима и Закон о штампи из 1925. Против тога је писао Константиновић (1927b, 204), наглашавајући да је то ефикасан начин да се паралише институт права одговора. Међу нетипичне спада

---

или ако је на други начин постигнут учинак ради кога се тражи објављивање одговора, осим ако се ради о поновљеном објављивању информације; 16) ако је истинитост, потпуност или тачност преноса информације на коју се одговара очигледна, општепозната или утврђена правноснажним актом надлежног органа; 17) ако се садржина информације на коју се одговара подудара са садржином информације коју је ауторизовало лице које захтева објављивање одговора; 18) ако је неистинитост, непотпуност или нетачност преноса информације на коју се одговара таква да не утиче на истинитост, потпуност или тачност саме информације; 19) ако се одговор односи на информацију саопштenu у јавној скупштинској расправи, јавној расправи у неком скупштинском телу или у судском поступку. Разлози за необјављивање одговора важе и за необјављивање дела одговора“.

<sup>162</sup> Чињеница је да је у 150 година историје права одговора у Србији и Југославији ограничаван број изузетака у време најизразитије ауторитарности власти: године 1929. Законом о измени и допуни Закона о штампи Краљевине СХС из 1925, уместо пет изузетака од права одговора укинута су сви; закони о штампи из 1945. и 1946. године познавали су само два изузетка од права одговора; закони о јавном информисању Србије из 1991. и из 1998. свели су број изузетака од права одговора на четири, у односу на осам односно десет изузетака из Закона о штампи и другим видовима информација од шездесетих и Закона о јавном информисању од седамдесет година 20. века.

став професора Гргура Милановића (1842–1924) из 1901. године, који појму неуљудности даје проширено значење: „Исправка у нас ‘мора бити уљудно написана’ и не сме ‘садржавати ништа, што је по закону кажњиво’, јер је ‘иначе одгов. уредник или њен заступник не мора примити’. Законодавци други у том погледу у неколико друкчије наређују. Н.пр., по немач. (чл. 11) у исправци не сме бити крив. дела, али, не мора бити уљудно написана; аустр. опет ништа не наређује, каква мора бити исправка, а тако ни француски. Но нема сумње да је понајбоље онако, како је наш законодавац [Закон о штампи 1881] наредио; јер кад он тражи, да исправка буде уљудна, значи да не допушта ни кр. дела, па ни тзв. *реторзију* т.ј. враћање н.пр. увреде за увреду, поруге за поругу итд.“ (Миловановић 1901, 191). Апатна је формула изузетка од права одговора из Закона о јавним гласилима Републике Словеније 1994, чл. 13, ал. 5: ако је одговор или исправка написана *увредљиво и са намером презира*.

Домаћа законска листа изузетака од права одговора је *затворена, таксативна*. Ако је неизвесно да ли је законска листа отворена или затворена, аргумент за таксативну природу листе био би тај што сваки нови изузетак од права одговора води даљем спречавању ограничавања слободе медија. Али, и ако је извесно да је законска листа затворена, могућност новог изузетка заснива се на *општем правном принципу забране злоупотребе права* јер забрана злоупотребе права прати свако право, било оно право личности било право слободе медија. У домаћој литератури и пракси судова не ограничава се забрана злоупотребе права на случајеве забране злоупотребе само облигационих и стварних права (чл. 13 ЗОО, чл. 4, ст. 2, чл. 6, ст. 2 ЗОСПО). Такође, разлози (критеријуми) забране злоупотребе права не ограничавају се само на намеру шкођења (шिकанозно) и вршење противно циљу (видети Vodinelić 1997, 57–101). Као што су и у историји и упоредном праву други разлози (критеријуми) – бескорисно, несразмерно, непримерено, противречно, неморално, неправично – били и у историји и упоредном праву основи и за формирање разних изузетака од права одговора, тако би у случају ширења таксативности листе служили као основи изузетака од права одговора.

## **15. „ТАЈНА“ ИНСТИТУТА ОДГОВОРА – С ОНУ СТРАНУ ПРАВНОГ БИНАРНОГ КОДА – САМОСТАЛНА ПОЗИЦИЈА У СИСТЕМАТИЦИ ПРАВА – ДЕЛОТВОРНОСТ ДРЖАВИНСКЕ ЗАШТИТЕ И ЗАШТИТЕ ОДГОВОРОМ – НАЈБРЖА ПРАВНА РЕАКЦИЈА НА МЕДИЈСКУ ИНФОРМАЦИЈУ**

1. Правници цивилисти, били они законодавци, практичари или теоретичари, најчешће делају у једном *бинарном коду* који је типичан за приватно право: раздвајају на једну страну шта је право, а на другу страну оно што је неправо. Институт право одговора не уклапа се у тај бинарни код јер је *код права одговора свеједно да ли постоји право или неправо*. Субјект информације, на кога се односи објављена информација, има право да захтева да медиј објави његов одговор, а медиј је обавезан да објави захтевани одговор, свеједно да ли је објављена информација истинита или је неистинита, да ли је у складу са правним поретком или је противправна, да ли не задире у нечије право или га повређује. Дакле, субјект информације има право одговора а медиј има обавезу да га објави, учинио он или не учинио ишта нажао ни медију, ни трећем лицу, ни правном поретку. За разлику од права одговора, сва остала права која се имају према медијима – право пропуштања, уклањања, опозивања (повлачења), накнаде имовинске штете, накнаде неимовинске штете и др. – задовољавају типични бинарни код јер субјект објављене информације јесте у праву а медиј јесте у неправу. Ималац права одговора ништа не доказује да је све учинио у складу са правним поретком, а медиј не може ишта да доказује да је све учинио у складу са правом да не би био дужан да објави захтевани одговор. Не постоји никаква презумпција у корист субјекта информације, нити постоји икаква презумпција на терет медија коју би медиј могао оборити да се ослободи објављивања захтеваног одговора. Ималац права одговора као да је у некој милости правног поретка а медиј у немилости права, а да ни за једно ни за друго нема никаквог правног разлога и основа. Укратко, ималац има право одговора а медиј је дужан да објави захтевани одговор био у праву или неправу. Откуда потиче таква својеврсност права одговора? Код свих осталих субјективних права према медију супротстављени су право и неправо; код права одговора *на супрот права одговора не стоји ни неправо ни право, него у том погледу једна правна индиферентност*. Као да код права одговора ништа није од овог правног света који знамо и који нам је знан.

2. Најизразитији пример института који је *са ону другу страну типичног правничког бинарног кода* јесте институт злоупотребе права. Злоупотреба права је јединство супротности права и неправа.<sup>163</sup> Код злоупотребе права реч је о споју права и неправа у јединству супротности као правничком парадоксу.<sup>164</sup>

*И институт права одговора је са ону другу страну типичног правничког бинарног кода*, само је право одговора склопљено са другачијим расподелом елемената него код института злоупотребе права. Као код института права одговора *на једној страни је право а на другој страни је правна индиферентност*. Субјект информације подједнако увек има право на објављивање одговора на примарну информацију било да је објављивање информације право било неправо.

Право одговора није једини институт код кога је у једно сједињено право и правна индиферентност. Као и код права одговора тако *и код института заштите државине на једној страни је право а на другој страни је правна индиферентност*, сви заједно сједињени у један институт.

С правом одговора, као и с правом државине остварује се потпуно исти позитиван резултат било да је на другој страни представник права или представник неправа. Реч је о правној недиферентности као другој врсти парадокса: код злоупотребе права је јединство права и неправа, а код права државине и права одговора – јединство права и правне недиферентности, некад права некада неправа.

Све ове правне творевине (злоупотребу права, државину, право одговора) прате упитаност и зачуђеност студената у поступку правног образовања као преласка из лаика у правнике. Како право злоупотребиоца може да буде неправо, како неправо држаоца може да буде право, како неправо имаоца одговора може да буде право?! Нису у дилеми само студенти права. Историја сведочи да је законодавцима, судијама и правним писцима требало времена да се саживе са институтом права одговора, не само у Француској онда када се право одговора уопште појавило у свету права, него и другде када је први пут постало део

<sup>163</sup> Према распрострањеном схватању, ималац који врши злоупотребу права има право а врши неправо.

<sup>164</sup> Видети различита разумевања злоупотребе права као парадокса и антиномија у Guski, 2019, 1–109, 169–176, 186–264.

позитивног права.<sup>165</sup> И после два века налазе се у пресудама и у ставовима правних писаца неприхватања јасних правних одредаба о праву одговора као очигледно поступање *contra legem*, а оно се не да другачије квалификовати до као немирење са идејом одговора као сједињења права и правне индиферентности у једно. Оно свој корен налази у конструкцијском сједињењу права и правне индиферентности у институту права одговора а не, на пример, у непознавању права, политичкој опредељености, идеолошким разлозима или др.

3. Ко има слуха за систематизације субјективних права, вероватно неће заобићи право одговора. Право одговора спада у једну *посебну врсту права у систематици субјективних права*, чиме се може објаснити да оно има и посебно име у неким државама. Као што су француска судска пракса и литература правом одговора назвали право одговора апсолутним (*droit absolu*) и дискреционим, неограниченим правом (*droit discrétionnaire*), тако и немачка пракса и теорија право одговора зову формалним правом, право које има формалну природу, формални карактер, строго формални карактер (*formaltes Recht, streng formaltes Recht*).

Право одговора апсолутно је у смислу (који нема ништа са значењем техничког израза апсолутно право које делује *contra omnes*, пошто оно делује само према тачном одређеном медију који је објавио примарну информацију). Него је апсолутно у том смислу што га је закон дао титулару без икаквих ограничења; услов му није ни неистинитост информације, ни увреда, напад, кривица, противправност, штета, ни како ће га вршити, ни са којом сврхом, ни из којег разлога, ни какву ће садржину дати свом одговору и др. Дискреционо право исказује да је закон право препустио титулару да га врши без икаквог услова и по своме нахођењу, суверен и аутономан у томе хоће ли га уопште вршити, какву ће садржину дати одговору, какву форму, са којим циљем и са којим мотивом, из којег разлогом титулару, укратко закон је то право титулару препустио у целости.<sup>166</sup>

<sup>165</sup> Најтипичније је то да толико правника не може да се помири са тиме да *право одговора има* и онај *субјект примарне информације* која је истинита, која је сагласна праву, која не повређује права и интересе, а да се *медију пре објављивања одговора не пружа могућност да докаже*: истинитост примарне информације а неистинитост одговора, непротивправност примарне информације а неусклађеност одговора са правним поретком, да нема повреде права повређеног примарном информацијом а да има неусклађености одговора са правним поретком.

<sup>166</sup> О праву одговора као апсолутном и дискреционом, видети део 14.2.



У Немачкој право одговора зову „формалним правом“, „правом са формалном природом“, „правом које има формалну природу“, са „формалним карактером“, „строго формалним карактером“, а да то право није технички формално у смислу који нема ништа са супротношћу са материјалним правом (Löffler, Ricker 1978, 130; Sedelmeier 1997, 619). Таквим називом наглашава се да то право не зависи ни од тога да ли се право има и врши независно од тога да ли се одговор ограничава на неистините информације нити на информације којима се повређује право субјекта информације и да се не тражи да титулар докаже неистинитост примарне информације односно да је примарном информацијом повређено право титулара.

Мада код нас ти изрази нису уобичајени за право одговора, одговарају његовим карактеристикама. Због њих право одговора заслужује разне начине да се њима обележава његова својеврсност.

4. Екскурз о *поређењу делотворности* два нетипична средства заштите: *државинске заштите и заштите одговором*: Државинска заштита је савршенија од заштите права одговора што се тиче делотворности. Јер, за потпунији ефекат заштите одговором потребан је један трећи фактор који не постоји у државинској заштити а неопходан је за заштиту правом одговора: публика медија. Државинска заштита се остварује у међусобном односу два лица: држаоца и сметаоца, док је за ефекат заштите одговора потребна публика, то јест сви они који треба да сазнају како гласи крај приче коју су им – у две различите варијанте – предочили медиј примарном информацијом а субјект информације одговором, док објављени одговор, било да је објављен по вансудском захтеву, било по правноснажној пресуди, не доноси коначни исход приче. Свако из публике ће изабрати коме ће веровати или пак неће веровати ниједној страни. Јесте да је засметани држалац успео у државинској парници судском одлуком која је по дејству провизорна, али је та његова формално провизорна заштита у ствари коначна ако је засметани држалац доиста уједно имао права које је повређено сметањем државине (својине, закупа, залогe, послуге и др.).<sup>167</sup> Када субјект информације успе у парници са тужбеним захтевом за објављивање одговора, а медиј објави захтевани одговор, публика

<sup>167</sup> „И петиторна заштита остварује све то што теорије приписују посесорној: одвраћа од самовласног поступања, налаже поштовање личности и воље, пружа заштиту својини, омогућује остварење интереса континуитета и највеће економске користи. (С тим што *овлашћени држалац* петиторном заштитом то може да постигне по правилу *спорије*, а посесорном *брже*, и што *засметани овлашћен на државину* а необавезан да трпи сметање то може да постигне *са коначним ефектом већ у посесорној парници*.)“ Vodinelić 2015, 132.

ни даље не зна меритум саме ствари: да ли је примарна информација истинита или неистинита или је објављени одговор истинит или неистинит, да ли је примарна информација противправна или није, да ли је примарна информација повредила право и интерес субјекта информације или није. За мериторно разрешење није довољан успех у парници поводом објављивања одговора него је публици неопходна информација коју ће донети мериторна одлука по тужбеном захтеву за будуће пропуштање примарне информације, за њено уклањање, за исправку, за утврђујућу одлуку, за накнаду штете или за неку од других пресуда којом се доноси на чистину сама ствар. Сведено, провизорна заштита засметаног држаоца дејствује – под наведеним условом да он доиста има право повређено сметањем државине – као да је мериторна, коначна; провизорна заштита субјекта информације одговором никада не делује као мериторна, коначна заштита у тој ствари.

5. Колико год био брз медиј којим је објављена информација која се тиче субјекта информације, не постоји могућност да се на примарну информацију истом брзином реагује узвратном информацијом. У том погледу ништа се није променило још од штампе као првог медија на чије се информације реаговало одговором. А и изрека из тог времена: „ништа није тако старо као јучерашње новине!“, важи и данас *mutatis mutandis* чак и за засад најбржи медиј. У тој изреци сажета је драматика сваке правне реакције на објављену информацију: због краткотрајне актуелности информације, због краткотрајне интригираности публике садржајем информације, због брзог заборављања чињеничних основа информације, због задржавања у сећању негативног суда о субјекту информације и због немогућности да свако ко је знао за примарну информацију сазна и за узвратну информацију. Не постоји ниједно право које би титулару донело и брзу и мериторну узвратну информацију, а постоје права која могу да донесу мериторну али не и брзу узвратну информацију. Од када је пронађено право одговора, оно је та најбржа правна реакција на медијску информацију, али уопште није мериторна; сва друга права (право на пропуштање, опозив, накнаду штете и др.) јесу мериторне реакције, али уопште нису ни брзе узвратне информације (видети Vodinelić 1978, 287–288; Vodinelić 1977b, 91–92). Субјект примарне информације зато је пред избором: или за брзину правне реакције = за одговор, или за мериторност реакције = за неку или све остале правне реакције (пропуштање, опозив, уклањање и

др.).<sup>168</sup> Када је реч о брзини, једино право одговора не тражи ни доказе и доказивања, ни утврђивање неистинитости, ни противправности, ни повреде права, ни штете, ни кривице, нити нешто друго што се тражи од комплетне процедуре за правноснажну одлуку о мериторности правне реакције. Јер, само се одговором може подједнако реаговати на примарне информације које су неистине, непотпуне, неаутентично пренете, противправне, повређујуће итд., као што се може реаговати и на оне истините, потпуне, аутентично пренете, правно коректне у складу са правом, без повреде права итд. Право одговора је подједнако индиферентно на истину и лаж, допуштено и противправно, коректно и некоректно итд. примарну информацију. За сад нигде у свету *није ни на виду* никакво правно решење које би надмашило право одговора брзином правне реакције на примарну информацију, каква год она била, тако да помињаном и прижељкиваном аутору треће домаће монографије о праву одговора не прети опасност да његова студија дуго и задуго изгуби актуелност. Праву одговора предстоји дуга каријера шампиона у категорији брзине правне реакције на примарне информације. „А то није мали резултат“ – да тако завршим реченицом професора Константиновића (1927b, 213), која је узета, истина, из сасвим другог контекста.

## 16. ШТА НАМ (ДАНАС) ЗНАЧИ СТУДИЈА МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА

Студија професора Константиновића представља чињеницу да у нашој националној правној књижевности готово сто година постоји студија која је била прва таква научна монографија о институту права одговора у нашем региону.

Захваљујући константности француског модела института одговора у штампи, Константиновићева елаборација тадашњег решења у битноме је вредна читања као да је данашња. И после готово века може

---

<sup>168</sup> Добре и лоше стране брзог и немериторног правног средства какво је одговор и небрзих и мериторних свих других правних средства каква су пропуштање, уклањање, исправка, опозив, накнада штете и др. могу се превазићи само тако да се уместо избора међу њима она *комбинују*: провизорност права одговора комбинује се са коначношћу једног, неколиких или свих осталих коначних средстава (пропуштања, уклањања, исправке и др.). Видети Vodinec 1978, 287–288, 292.

да служи као увод у француски модел одговора са којим је тај институт уопште ступио у светску повест која траје и даље у великом делу земаљске кугле.

У домаћу теорију права одговора студија је унела прилично живости јер су домаћа решења углавном пратила аустријски институт права одговора.

Са Константиновићевом студијом добили смо правну теорију о институту права одговора, а у оквиру ње и тему злоупотребе права одговора. Његов став о релативном карактеру права одговора који се може контролисати доктрином злоупотребе права знатно је ишао пре својега времена, јер је француска пракса судова тек деведесетих година 20. века почела више да примењује доктрину злоупотребе права у материји права одговора.

Шема Константиновићевог компаративног испитивања института одговора двају закона одржала би се и данас као поступак анализе, на пример, у поређењу садашњег домаћег закона о медијима и садашњег француског, а допуњена елементима какви су, између осталог, важност разликовања чињеничних и вредносних исказа или сродности или различитости одговора са неким институтима који такође реагују на примарне медијске информације.

Имамо пред собом један текст који у свом времену а и дуго потом није много значао струци. Можда му предстоји да буде читанији и продуктивнији због једне ствари са којом се изгледа ситуација мења. Насупрот целокупној домаћој правној 150-огодишњој историји права одговора, Константиновићев текст доследно подржава француски модел права одговора у штампи са њиховом заједничком незаинтересованошћу за правни значај разликовања чињеничних и вредносних исказа у материји одговора. У новије време ни у немачкој литератури нису више толико усамљени развијенији предлози у корист одступања од формуле „само чињенице само против чињеница“. Та промена би могла да буде највећи легат Константиновићевог залагања за француски модел права одговора као шири од других у том аспекту.

Захваљујући таленту свог писца, студија већ као штиво подстиче ауторе правних текстова да – упркос времену које за то није подстицајно – с више труда читаоцима учине задовољство бригом за језик и за стил.

## ЛИТЕРАТУРА

- [1] Andguladze, Mamuka. 2001. *Kollision zwischen Medienfreiheiten und Allgemeinem Persönlichkeitsrecht: Funktion und Rolle des Informationsinteresses der Öffentlichkeit*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- [2] Auby, Jean Marie, Robert Ducos-Ader. 1982. *Droit de l'information*. Paris: Dalloz.
- [3] Bänninger, Beatrice. 1997. *Die Gegendarstellung in der Praxis: unter besonderer Berücksichtigung der bundesgerichtlichen und kantonalen Rechtsprechung*. Zürich: Schulthess.
- [4] Barron, Jerome A. 1967. Access to the Press – A New First Amendment Right. *Harvard Law Review* 80: 1641.
- [5] Belajčić, Vladimir. Pravo na ispravku po zakonu o štampi. 1–14. Poseban otisak referata. *Spomenica VI glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, dana 7–9. IX 1934*. Zagreb: Stalni odbor kongresa.
- [6] Bigot, Christophe. 2020. *Pratique du droit de la presse*. Paris: Dalloz.
- [7] Biolley, Gérard. 1963. *Le droit de réponse en matière de presse: thèse pour le doctorat en droit présentée et soutenue le 19 décembre 1961*. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence.
- [8] Благојевић, Видан О. 1934. Право на исправку по закону о штампи. 1–16. Poseban otisak referata. *Spomenica VI glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, dana 7–9. IX 1934*. Zagreb: Stalni odbor kongresa.
- [9] Blin, Henri, Albert Chavanne, Roland Drago. 1969. *Traité du droit de la presse*. Paris: Librairies techniques.
- [10] Boissel, René. 1903. *Du droit de rectification et du droit de réponse: en matière de presse. These pour de doctorat*. Paris: Faculté de Droit de Rennes, Imprimerie parisiener Leon Barnéoud.
- [11] Botein, Michael. 1969. The Federal Communication Commission's Fairness Regulations: A First Step towards Creation of a Right of Access to the Mass Media. *Cornell Law Review* 54: 303.
- [12] Clérisse, R. 1913. *Des limitations au droit de réponse, these pour de droit: These pour de doctorat*. Paris: Université de Paris, Faculté de droit, A. Padone.

- [13] Čulinović, Ferdo. 1934. Pravo na ispravku po zakonu o štampi: Referat Dra. Ferda Čulinović. 157–178. *Spomenica VI glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, dana 7–9. IX 1934.* Zagreb: Stalni odbor kongresa.
- [14] Delieux, Emmanuel. 1985. *Droit d'information.* Paris: Université de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Paris, Institut Français de Presse et des Sciences de l'Information.
- [15] Dewall, Hans von. 1973. *Gegendarstellungsrecht und Right of reply: Eine rechtsvergleichende Untersuchung über Hörfunk und Fernsehen in der Bundesrepublik Deutschland und den USA.* Berlin: Schweitzer.
- [16] Dolenc, Metod. 1926. *Glavne poteze našega tiskovnega prava.* Ljubljana: Založilo društvo „Slovenski Pravnik“.
- [17] Dolenc, Metod. 1934. Referat Dra. Metoda Dolenca. 179–191. *Spomenica Kongresa pravnika u Zagrebu 1934: VI. Glavna skupština Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, dana 7–9. IX 1934.* Zagreb: Stalni odbor kongresa.
- [18] Donnelly, Richard C. 1948. The Right of Reply: An Alternative to an Action for Libel. *Virginia Law Review* 34: 867–894.
- [19] Doré, René. 1902. *Le droit droit de réponse en matière de presse: Thèse pour le doctorat soutenue le 19 février 1902.* Paris: Université de Paris, Faculté de droit – Chartres: Impr. de Garnier.
- [20] Ebert, Jessica Annabella. 1997. *Die Gegendarstellung in Deutschland und den USA: das Gegendarstellungsrecht als Beitrag zur Gewährleistung von Persönlichkeitsschutz und Meinungsvielfalt in den Massenmedien.* Münster: LIT Verlag.
- [21] Eichenhoffer, Philipp. 2019. *Rechtsmissbrauch.* Tübingen: Mohr Siebeck.
- [22] Esmein, Adhémar. 1914. *Eléments de droit constitutionnel français et compare.* Paris: Librairie de la Société du Recueil Sirey.
- [23] Exhenry, Albert. 1929. *Le Droit de Réponse en matière de Presse dans les législations d'Europe.* Bern: Impr. Montheysanne.
- [24] Frank, Stanko. 1927. *Osnovi prava o štampi.* Zagreb: Tisak Jugoslovenske štampe d.d.
- [25] Gallas, Louis. 1912. *Le Droit de réponse en matière de presse: Thèse pour le doctorat.* Paris: Université de Paris, Faculté de droit, Librairie G. Jacquart & Cie.

- [26] Guski, Roman. 2019. *Rechtsmissbrauch als Paradoxie: Negative Selbstreferenz und widersprüchliches Handeln im Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- [27] Haase-Becher, Inga. 1970. Der Gegendarstellungsanspruch in rechtsvergleichender Sicht. Freiburg i. Br.: Dissertation.
- [28] Halpérin, Jean-Louis. 1/2013. Diffamation, vie publique et vie privée en France de 1789 à 1944. *Droit et cultures* 65: 145–163.
- [29] Hauriou, Maurice. 1916. *Principes de droit public*. Paris: Librairie de la Société du Recueil Sirey.
- [30] Хенигсберг, Лав.[ослав]. 1932. *Коментар штампарског права*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- [31] Hönigsberg, Lavoslav. 1926. *Zakon o štampi: Od 6. augusta 1925 (Tekst sa tumačenjima i postojećim sudskim rješenjima)*. Zagreb: Bibliografski Zavod d.d. Nakladna knjižara.
- [32] Илић, Михаило. 1937. *Шта треба изменити у Закону о штампи*. Београд: Француско-српска књижара А. М. Поповића.
- [33] Jaffe, Louis L. 1968. The Fairness Doctrine, Equal Time, Reply to Personal Attacks, and the Local Service Obligation: Implication of technological Change. *University of Cincinnati Law Review* 37: 550.
- [34] Jaubert, Joseph. 1901. *Le droit de réponse: en matière de presse. These de doctorat droit*. Paris: A. Pedone.
- [35] Kalodera, Marko. 1941. *Naknada neimovinske štete: Rasprava iz komparativnoga prava*. Zagreb: Tiskara „Gaj“.
- [36] Kamps, Ina. 2008. Der Anspruch auf Berichtigung und Widerruf. 768–797. *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*, Horst-Peter Götting, Christian Schertz, Walter Seitz (Hrsg.). München: Verlag C.H. Beck.
- [37] Kayser, Pierre. 1995. *La protection de la vie privée: Protection du secret de la vie privée*. Aix-en-Provence: Presses universitaires d’Aix-Marseille; Paris: Economica.
- [38] Kitzinger, Friedrich. 1907. Die Berichtigungspflicht der Presse und das Recht auf Berichtigung. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 27: 883.
- [39] Kitzinger, Friedrich. 1920. *Das Reichsgesetz über die Presse: vom 7. Mai 1874*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

- [40] Klein, H. H. 1980. Rundfunkmonopol oder Pressezensur? *Presserecht und Pressefreiheit: Festschrift für Martin Löffler zum 75. Geburtstag*, Hrsg. Studienkreis für Presserecht und Pressefreiheit. München: C.H. Beck Verlag.
- [41] Köbl, Hans. 1966. *Das presserechtliche Entgegnungsrecht und seine Verallgemeinerung*. Berlin: Duncker & Humblot.
- [42] Kocian Elmaleh, Katerina. 1993. *Gegendarstellungsrecht: Eine rechtsvergleichende Studie zum Medienrecht von Deutschland, Frankreich und der Schweiz*. Bern: Stämpfli.
- [43] Koltay, András. 1/2013. The Right of Reply in a European Comparative Perspective. *Budapest: Akadémiai Kiadó Acta* 54: 73–89.
- [44] Константиновић, Михаило. 3/1925. Забрана злоупотребе права и социјализација права. *Архив за правне и друштвене науке* 15: 169–189.
- [45] Константиновић, Михаило. 17–18/1926а. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 777–784.
- [46] Константиновић, Михаило. 19–20/1926б. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 885–892.
- [47] Константиновић, Михаило. 21–22/1926с. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 992–998.
- [48] Константиновић, Михаило. 23–24/1926д. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 1091–1102.
- [49] Константиновић, Михаило. 1–2/1927а. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 14: 126–133.
- [50] Константиновић, Михаило. 5–6/1927б. Право одговора и слобода штампе: Чл. 26–29 Закона о штампи од 6 августа 1925. *Полиција* 13: 14: 203–213.
- [51] Константиновић, Михаило. 1969. *Облигације и уговори: Скица за законик о облигацијама и уговорима*. Београд: Правни факултет Центар за документацију и публикације.
- [52] Koch, Birgit. 1995. *Rechtsschutz durch Gegendarstellung in Frankreich und Deutschland*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).



- [53] Kraehling, Julius. 1917. *Die pressrechtliche Berichtigungspflicht*. Breslau: Schletter.
- [54] Krämer, Barbara. 2001. *Die zivilrechtliche Haftung der Medien für Persönlichkeitsrechtsverletzungen im französischen Recht*. Münster: LIT.
- [55] Kreuzer, Karl F. 1974. Persönlichkeitsschutz und Entgegnungsanspruch: Ein Beitrag zum Medienrecht. 61–112. *Menschenwürde und freiheitliche Rechtsordnung: Festschrift für Willi Geiger zum 65. Geburtstag*, Hrsg. Gerhard Leibholz, Hans Joachim Faller, Paul Mikat, Hans Reis. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- [56] Krivic, Matevž. 2000. Povzetek. 7 in Matevž Krivic, Simona Zatler. *Svoboda tiska in pravice posameznika: Pravica do popravka in pravica do odgovora v slovenski zakonodaji*. Ljubljana: Open Society Institut-Slovenia. = Krivic, Matevž. 2000. Summary. 7 in Matevž Krivic, Simona Zatler. *Freedom of the Press and Personal Rights: Right of correction and right of reply in Slovene legislation*. Ljubljana: Open Society Institut-Slovenia.
- [57] Laflar, Robert A. 1952. Legal Remedies for Defamation. *Arkansas Law Review* 6: 423.
- [58] Löffler, Martin, Heribert Golsong, Götz Frank (Hrsg.). 1974. *Das Gegendarstellungsrecht in Europa: Möglichkeiten der Harmonisierung – The Right of Reply in Europe: Possibilities of Harmonization – Le droit de réponse en Europe: Possibilité d'harmonisation*. München: Beck.
- [59] Löffler, Martin, Reinhart Ricker. 1978. *Handbuch des Presserechts*. München: C.H. Beck.
- [60] Löffler, Severin. 2000. *Mediendelikte im IPR und IZPR: Persönlichkeitsverletzungen durch Medien im Spiegel des deutschen, französischen, schweizerischen und österreichischen Rechts unter besonderer Berücksichtigung des Internets und des Gegendarstellungsanspruchs*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- [61] Mahlke, Alexander. 2005. *Gestaltungsrahmen für das Gegendarstellungsrecht am Beispiel des Internet*. Bristol – Berlin: TENEA Verlag Ltd.
- [62] Marjanović, Stevan. 1967. Podruštvljenje nadležnosti odlučivanja o pravu na javni odgovor. 225–236. *Štampa, radio, televizija u informisanju*, Simpozijum održan u Beogradu 11. i 12. juna 1967.
- [63] Maze, Daniel. 1900. *Le droit de réponse: Thèse pour le doctorat soutenue le 6 novembre 1900*. Paris: Faculté de droit de Paris, A. Pedone.

- [64] Mazeaud, Henri, André Tunc Leon. 1965. *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*. Tome 1. Paris: Montchrestien.
- [65] Миловановић, Гргур. 1901. *О слободној штампи уопште: са погледом на данашњи закон о штампи и њен развој у Србији и у другим државама*. Београд: Електрична „Нова Трговачка Штампарија“ преко пута Народне Банке.
- [66] Muha, Miroslav. 1926. *Zakon o štampi: od 6. Augusta 1925. god*. Zagreb: Tisak „Tipografije“ d.d. Zagreb.
- [67] Nicolaÿ, Jean. 1911. *Le droit de réponse d'après la loi sur la presse: These pour de doctorat*. Paris: Université de Paris. Faculté de droit, A. Rousseau.
- [68] Nobre, Freitas. 1973. *Le Droit de Réponse: et la nouvelle technique de l'information*. Paris: Nouvelles Editions Latines.
- [69] Пајић, Ивана. 3–4/2015. Библиографија радова професора др Константиновића. *Hereticus: Časopis za preispitivanje prošlosti* 12: 271–319.
- [70] Перић, Нинко 1912. *Теорија злоупотребе права: и грађанско законодавство*. Докторска дисертација. Београд: Књижар Издавач Геца Кон.
- [71] Perraud-Charmantier, André. 1930. *Le droit de réponse en matière de presse*. Paris: Ed. Godde.
- [72] Prinz, Peters, Butz Peters. 1999. *Medienrecht: Die zivilrechtlichen Ansprüche*. München: C.H. Beck.
- [73] Prunet, Fernand. 1920. *Le droit de réponse dans le régime actuel de la presse: These pour de doctorat*. Toulouse – Paris: Librairie Arthur Rousseau.
- [74] Rimanque, Karel. 1974. Das Gegendarstellungsrecht in den Niederlanden. 166. *Das Gegendarstellungsrecht in Europa: Möglichkeiten der Harmonisierung – The Right of Reply in Europe: Possibilities of Harmonization – Le droit de réponse en Europe: Possibilité d'harmonisation*, Hrsg. Martin Löffler, Heribet Golsong, Götz Frank. München: Beck.
- [75] Ripert, Georges. 1927. *La règle morale dans les obligations civiles*. Paris: L.G.D.J.
- [76] Rodondi, Olivier. 1991. *Le droit de réponse dans les médias: étude de droit suisse*. Lausanne: Payot.

- [77] Schüle, Adolf. 1961. Zivilrechtlicher Persönlichkeitschutz und Grundgesetz: Gutachten. 1–61 in Schüle, Adolf, Hans Huber. *Persönlichkeitsschutz und Pressefreiheit: Zwei Rechtsgutachten*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- [78] Schwerdtner, Peter. 1976. *Das Persönlichkeitsrecht in der deutschen Zivilrechtsordnung: Offene Probleme einer Juristischen Entdeckung*. Berlin: J. Schweitzer Verlag.
- [79] Schmits, Volker. 1997. *Das Recht der Gegendarstellung und das right of reply: Eine rechtsvergleichende Studie über die Entgegengkonzptionen in Deutschland und England*. Berlin: Pro Universitate Verlag.
- [80] Sedelmeier, Klaus. 1997. § 11 LPG Gegendarstellung. 591–701. *Presserecht: Kommentar zu den Landespressegetzen der Bundesrepublik Deutschland*, Hrsg. Martin Löffler, Karl Egbert Wenzel, Klaus Sedelmeier. München: C.H. Beck.
- [81] Seitz, Walter, German Schmidt, Alexander Schoener. 1980. *Der Gegendarstellungsanspruch in Presse, Film, Funk und Fernsehen*. München: Beck.
- [82] Seitz, Walter. 2008. Der Gegendarstellung. 752–767. *Handbuch des Persönlichkeitsrechts*. Horst-Peter Götting, Christian Schertz, Walter Seitz (Hrsg.). München: Verlag C.H. Beck.
- [83] Solal, Lucien, Philippe Solal, Jean-Claude Gatineau. 1985. *Communication: presse, écrite et audiovisuelle: Dictionnaire juridique*. Paris: Dalloz.
- [84] Steffen, Erich. 1997. III. Widerrufsanspruch. 398–404. *Presserecht: Kommentar zu den Landespressegetzen der Bundesrepublik Deutschland*, Hrsg. Martin Löffler, Karl Egbert Wenzel, Klaus Sedelmeier. München: C.H. Beck.
- [85] Stegmann, Oliver. 2004. *Tatsachenbehauptung und Werturteil in der deutschen und französischen Presse: Eine rechtsvergleichende Untersuchung des Schutzes der persönlichen Ehre durch das Deliktsrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- [86] Stepančič, Hinko. 4/1893a. O popravkih po tiskovnem zakonu. *Slovenski Pravniki* IX: 102–108.
- [87] Stepančič, Hinko. 5/1893b. O popravkih po tiskovnem zakonu. *Slovenski Pravniki* IX: 131–137.
- [88] Stepančič, Hinko. 6/1893c. O popravkih po tiskovnem zakonu. *Slovenski Pravniki* IX: 164–168.

- [89] Stepančić, Hinko. 7/1893d. O popravkih po tiskovnem zakonu. *Slovenski Pravnik* IX: 197–200.
- [90] Stepančić, Hinko. 8/1893f. O popravkih po tiskovnem zakonu. *Slovenski Pravnik* IX: 235–241.
- [91] Stoll, Hans. 1972. Consequences of Liability: Remedies. In *International Encyclopedia of Comparative Law*. Vol. XI. *Torts*. Chapter 8, ed. André Tunc. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- [92] Stürner, Rolf. *Empfiehl es sich, die Rechte und Pflichten der Medien präziser zu regeln und dabei den Rechtsschutz des Einzelnen zu verbessern?* Gutachten A zum 58. Deutschen Juristentag. München: Beck.
- [93] Stuhlmann, Christian. 2001. *Der zivilrechtliche Persönlichkeitsschutz bei Ehrverletzung und kommerzieller Vermarktung in Deutschland*. Norderstedt: DoB.
- [94] Touissaint, Maurice. 1913. *Du droit de réponse en matière de presse: These pour de doctorat*. Université de Nancy. Nancy: Faculte de droit, Crépin-Leblo.
- [95] Vautard, Robert. 1925. *De la nature et de l'étendue du droit de réponse en matière de presse: These pour de doctorat*. Université de Nancy. Faculté de droit. Nancy: Imprimerie Grandville.
- [96] Весел, Јосип. 1934. Право на исправку по закону о штампи. 1–18. Poseban otisak referata. *Spomenica VI glavne skupštine kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu, dana 7–9. IX 1934*. Zagreb: Stalni odbor kongresa.
- [97] Водинелић, Владимир В. 3/1974а. Грађанскоправна заштита човековог идентитета (аутентичности). *Анали Правног факултета у Београду* 22: 349–366.
- [98] Vodinelić, Vladimir V. 12/1974b. Odnos prava na opoziv i prava na ispravku. *Pravni život* XXIII: 37–52.
- [99] Vodinelić, Vladimir V. 88/1975a. Pravo na ispravku putem medija kao lično грађанско право. *Strani pravni život* 20: 17–43.
- [100] Vodinelić, Vladimir V. 2/1975b. Pravo na opoziv nedopuštenih informacija. *Naša zakonitost: Časopis za pravnu teoriju i praksu* XXIX: 3–24.
- [101] Vodinelić, Vladimir V. 1/1977a. Ispravka, odgovor i dopuna informacija: Sistematski prikaz osnovnih pravnih problema I. *Naša zakonitost: Časopis za pravnu teoriju i praksu* 31: 63–106.

- [102] Vodinelić, Vladimir V. 2/1977b. Ispravka, odgovor i dopuna informacija: Sistematski prikaz osnovnih pravnih problema II. *Naša zakonitost: Časopis za pravnu teoriju i praksu* 31: 73–96.
- [103] Vodinelić, Vladimir V. 1978. Zaštita ličnosti uzvraćanjem na informaciju. 283–300. *Odgovornost u informativnoj djelatnosti: zbornik radova Savjetovanja o odgovornosti u informativnoj djelatnosti, Split, 19, 20. i 21. listopada 1978*, ur. Zvonimir Šeparović. Zagreb: Centar za stručno usavršavanje i suradnju sa udruženim radom Pravnog fakulteta.
- [104] Vodinelić, Vladimir V. 1997. *Takozvana zloupotreba prava*. Beograd: Nomos.
- [105] Vodinelić, Vladimir V. 1998a. Odgovor na informaciju. 175–184. Vladimir V. Vodinelić, Vladimir Đerić, Saša Gajin, Dušan Stojković, Miloš Živković. *Pravo medija: s Modelom zakona o javnom informisanju*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- [106] Vodinelić, Vladimir V. 1998b. Opoziv informacije. 191–196. Vodinelić, Vladimir V., Vladimir Đerić, Saša Gajin, Dušan Stojković, Miloš Živković. *Pravo medija: s Modelom zakona o javnom informisanju*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- [107] Vodinelić, Vladimir V. 2003. *Pravo masmedija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu.
- [108] Vodinelić, Vladimir V. 1/2013. Opoziv (povlačenje) medijske informacije – moralna ili i pravna obaveza? *Pravni zapisi* IV: 87–125.
- [109] Vodinelić, Vladimir V. 2014. *Građansko pravo: Uvod u Građansko pravo i Opšti deo Građanskog prava*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union – Službeni glasnik.
- [110] Vodinelić, Vladimir V. 2015. *Državina: Pojam, priroda, zaštita i razlog zaštite*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu – Javno preduzeće Službeni glasnik.
- [111] Vogel, Gaston. 2020. *Le droit de la presse au Luxembourg: Textes et commentaires*. Bruxelles: Éditions Larquier.
- [112] Vorentwurf der Expertenkommission. 1976. Bundesgesetz über die Änderung des Zivilgesetzbuches und des Obligationenrechts (Persönlichkeitsrecht), 1974. *Archiv für Urheber-, Film-, Funk- und Theaterrecht (UFITA)* 76: 282–311.

**Vladimir V. VODINELIĆ, PhD Dr. h.c.**

Professor (retired), Belgrade, Serbia

## **MIHAILO KONSTANTINOVIĆ ON RIGHT OF REPLY AND ON ABUSE OF RIGHT OF REPLY**

### **BONUS: AUTHOR'S UNDERSTANDING OF RIGHT OF REPLY**

#### Summary

Mihailo Konstantinović authored the region's first monography on right of reply in 1926–1927. His monography promoted the French model of right to reply, as opposed to the German model adopted in local literature, the courts and legislation. He argued that French solution was stricter for the press, but less stringent for a rights holder. He defended the position of the relative nature of right, which could be controlled by implementation of the abuse of right doctrine.

The author analyzes: the suitability of the terms *réponse* and others; rights close to right of reply; the purpose and nature of right of reply; exceptions to the right and prohibition of abuse of rights as subsidiary exception; the special place of right of reply among another subjective rights; right of reply not corresponding to legal binary code, representing a juncture of law and legal indifference; possessory protection vs. personality protection through reply.

**Key words:** *Mihailo Konstantinović (1897–1982). – Monography on Right of Reply 1926–1927. – Comparative Law. – Abuse of right of reply. – Legal binary code. – Systematic position of right of reply.*

Article history:

Received: 4. 10. 2022.

Accepted: 15. 12. 2022.